

INFOBUNDEL

Funerair erfgoed
in de zuidelijke Westhoek

cultuur • erfgoed • archeologie

Funerair erfgoed in de zuidelijke Westhoek

Funerair erfgoed en CO7

In 2004 werd het decreet op begraafplaatsen en lijkbezorging ingevoerd. Sindsdien wordt verondersteld dat iedere gemeente een lijst van graven met lokaal historisch belang (historische, artistieke, volkskundige of socio-culturele waarde) bijhoudt. Deze thematiek werd ook binnen CO7 aangekaart en resulteerde in 2009 in een pilootproject met de Stad Poperinge, waarbij het funerair erfgoed op de historische begraafplaats 'Rekhof' centraal stond. Een eerste stap was de waardebeoordeling van de begraafplaats door kunsthistorica Anne-Mie Havermans, vervolgens werd de inventarisatie van de begraafplaats aangepakt door vrijwilligers in samenspraak met de deskundige. Op vraag van CO7 werd een **draaiboek** ontwikkeld **voor de uitwerking** van een dergelijk **inventarisatieproject met vrijwilligers en een deskundige**. De resultaten hiervan vindt u terug in **deel 1** van deze infobundel.

Stad Poperinge besliste om op basis van de resultaten verder te werken aan de opwaardering van de begraafplaats 'Rekhof' als funerair park. Ook in andere gemeenten in de regio zien we een belangstelling voor het funeraire erfgoed opduiken. Meer dan voldoende tekenen voor CO7 om hierop in te spelen. In 2010 werd dan ook de opdracht gegeven om regionaal een vooronderzoek uit te voeren. Op die manier hebben we een duidelijk zicht gekregen op het huidige beheer en beleid van de begraafplaatsen, de toestand en het statuut van de begraafplaatsen, de initiatieven die reeds omtrent funerair erfgoed zijn genomen, de lokalisatie van documentatie en de interesse van heemkundigen en de bevolking. Het integrale **rapport** van dit **regionaal vooronderzoek** van Anne-Mie Havermans vindt u terug in **deel 2** van deze infobundel.

De verschillende onderzoeken van Anne-Mie Havermans maakten duidelijk dat er wel degelijk een potentieel is aan funerair erfgoed in onze regio. Waardevol erfgoed dreigt verloren te gaan als er geen systeem is waarmee de gemeentelijke administratie dagdagelijks het beheer van de vergunningen kan opvolgen. Maar er is meer mogelijk: graven kunnen worden opgemeten, opschriften opgetekend en de geschiedenis die er achter schuilgaat kan worden blootgelegd om zo in te spelen op de publieke belangstelling rond het funerair erfgoed. Bovendien werken we zo met zijn allen verder aan de geschiedenis en het verhaal van onze regio.

Zowel vanuit de onderzoeksresultaten als vanuit de gesprekken met verschillende betrokken partijen (gemeentelijke administratie, historici, beleidsmakers, heemkundigen, vrijwilligers) werd een regionale visie en aanpak gesuggereerd.

CO₇ is het samenwerkingsverband voor cultuur, erfgoed en archeologie tussen de gemeenten Heuvelland, Ieper, Langemark-Poelkapelle, Mesen, Poperinge, Vleteren en Zonnebeke.

Maatschappelijke zetel
+ contactadres:
Stadhuis Poperinge
Grote Markt 1
B-8970 Poperinge
ondernemingsnummer:
0877.372.225

www.co7.be

Een databank, de oplossing?

Elders in de provincie werd de denkoefening rond de regionale visieontwikkeling en aanpak van het funeraire erfgoed reeds gemaakt door de collega's van erfgoedcel TERF ([Hooglede](#), [Ingelmunster](#), [Izegem](#), [Lichtervelde](#), [Moorslede](#), [Roeselare](#) en [Staden](#)). Dit resulteerde in de databank www.versteendegetuigenissen.be, waarbij een digitale plattegrond van de begraafplaats gekoppeld wordt aan een digitale fiche per graf met alle beschikbare informatie (ligging, vergunning, historiek...). De gemeente beslist welke informatie via de databank ontsloten wordt. De software loopt synchroon met de gemeentelijke administratie. Via de databank kan men bijgevolg het graf van een dierbare op het scherm lokaliseren. In **deel 3** van deze infobundel vindt u een tekst rond het **project Versteende Getuigenissen van TERF**.

Wat kan CO7 in de toekomst doen?

Cultuurdienst CO7 en erfgoedcel CO7 slaan hiervoor de handen in elkaar. Vanuit CO7 willen we de gemeenten begeleiden en ondersteunen in de omgang met hun lokale funeraire erfgoed. Een uniform systeem voor de hele regio kan de eerste stap zijn in een regionale aanpak. In dialoog met de gemeenten willen we aftoetsen of instappen in de databank Versteende Getuigenissen wenselijk en haalbaar is. CO7 zou in dat opzicht kunnen onderhandelen met de ontwikkelaars van deze databank. Naar verdere sensibilisering toe werd gesuggereerd om naar analogie met het Poperingse pilotproject opnieuw een lezingenreeks te organiseren om zo geïnteresseerden en vrijwilligersgroepen te mobiliseren voor de inventarisatie van de begraafplaatsen.

Inhoud infobundel:

- Deel 1:** Draaiboek en werkwijze bij het inventariseren van funerair erfgoed door een deskundige-coördinator met vrijwilligers - door Anne-Mie Havermans (22 pagina's)
- Deel 2:** Rapport van het vooronderzoek van het funerair erfgoed regio CO7, ter voorbereiding van een eventuele inventarisatie – door Anne-Mie Havermans (52 pagina's)
- Deel 3:** Informatie over het project Versteende Getuigenissen van TERF (4 pagina's)

Meer informatie:

Voor bijkomende informatie kunt u contact opnemen met

- Cultuurdienst CO7 - Rosita Boussemaere
Grote Markt 1 · 8970 Poperinge · T 057-346.694 · E coordinator@co7
- Erfgoedcel CO7 – Hilde Cuyt
Sint-Jacobsstraat 1 · 8900 Ieper · T 057-239.310 · E erfgoedcel@co7.be

CO₇ is het samenwerkingsverband voor cultuur, erfgoed en archeologie tussen de gemeenten Heuvelland, Ieper, Langemark-Poelkapelle, Mesen, Poperinge, Vleteren en Zonnebeke.

Maatschappelijke zetel + contactadres:
Stadhuis Poperinge
Grote Markt 1
B-8970 Poperinge
ondernemingsnummer:
0877.372.225

www.co7.be

DEEL 1

Draaiboek en werkwijze
bij het inventariseren van funerair erfgoed door een deskundige
- coördinator met vrijwilligers
(in functie van ev. toekomstige CO7-projecten)

1

Europese Unie

Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling

INTERREG doet grenzen vervagen

Inleiding

1 Context

2 De opeenvolgende stappen bij het inventariseren door een deskundige – coördinator met vrijwilligers

3 De manier van begeleiden

4 De uitvoering van de taken

5 De taken

6 Lokale steun

7 Timing en budget

8 Evaluatie Poperinge

9 Beschikbare databanken

10 Concrete invulling van dergelijk project voor de CO7-regio

Inleiding

Dit draaiboek is gebaseerd op de ervaring die gedurende jaren is opgedaan bij het inventariseren en onderzoeken van funerair erfgoed. Om dit systematisch te laten verlopen ontwierp een multidisciplinair team van Epitaaf vzw een veldwerkfiche, die later in een databank (Acces) werd omgezet. Met deze databank werden/worden de begraafplaatsen Elsene, Lokeren, Leuven en Willebroek in kaart gebracht. Een aantal van deze projecten worden uitgevoerd door Anne-Mie Havermans, kunsthistorica. Zij was ook de deskundige - coördinator van het pilootproject in Poperinge dat bij het inventarissen met vrijwilligers aan de slag ging. Dit was een uitdaging, omdat er bij het betrekken van vrijwilligers een aantal moeilijk vooraf in te schatten elementen meespelen.

Vanwaar de fascinatie voor funerair erfgoed? In de 19de eeuwse funeraire kunst zijn prachtige realisaties te vinden, vaak een samengaan van sculptuur en architectuur. Vooral boeiend zijn de verhalen die elk grafteken in zich draagt; hoe kwam dit tot stand, wie was ontwerper en uitvoerder, welke vereniging zorgde voor de oprichting van het grafteken en plaatste zijn embleem op het graf, wat zijn de relaties met de andere graven en begravenen op deze of andere begraafplaatsen, waarom werd het grafteken net op deze plaats opgericht... Met het grafteken als uitgangspunt komt een hele wereld tot leven. Door het lezen van symboliek, type, stijl, opschrift, materiaalgebruik enz. krijgt het verhaal vorm. Het funerair onderzoek beperkt zich dus niet tot de monumentale graven uit de 19de eeuw; alle periodes in tijd (tot heden) en alle materialen en maatschappelijke klassen komen aan bod.

Het doel van het inventariseren is het verzamelen van basisgegevens zodat een beter zicht wordt verworven over de begraafplaats als geheel. Dit is belangrijk als uitgangspunt voor het beheer en beleid op de begraafplaats. Zo kan worden aangegeven welke graftekens in aanmerking komen om op de gemeentelijke lijst geplaatst te worden, of welke in aanmerking komen om beschermd te worden als monument en welke graven moeten worden hersteld.

De basisstudie kan worden afgewerkt, maar in feite komt er geen einde aan; de verhalen blijven toestromen. Deze fundamentele gegevens zijn in feite het vertrekpunt voor verder onderzoek. De begraafplaats is een prima start om de eigen gemeenschap te verklaren.

1 Context

Historische context

De opeenvolgende decreten van Jozef II (1784) en Napoleon (1804) zorgden voor een omwenteling in de funeraire traditie. Geen wonder dat er grote weerstand bestond tegen deze voorschriften, die het begraven in kerken verbood, en kerkhoven liet vervangen door begraafplaatsen buiten de bebouwde kom.

Het uitzicht van de begraafplaatsen zou vanaf de 19de eeuw sterk worden bepaald door het door Napoleon ingevoerde begrip “concessie”. Dat maakte het mogelijk om een stuk grond te verwerven voor een bepaalde periode of eeuwig, en liet toe om te investeren in een monumentaal grafteken voor vele toekomstige generaties. Daarnaast ontstond het concept “gewone grond” (gratis, voor minimum 10 jaar, in eigen gemeente).

Toen in 1971 alle eeuwigdurende vergunningen werden omgezet in 50 jaar (met de mogelijkheid tot kosteloze verlenging) werden er ondoordacht waardevolle graftekens afgebroken. Als reactie daarop is Epitaaf vzw ontstaan, 25 jaar geleden, om aandacht te vragen voor dit specifieke erfgoed. Ook de overheid is haar daarin gevolgd, meer bepaald met het decreet op begraafplaatsen van 2004, dat bepaalt elke gemeenten een lijst zal opmaken van graven met lokaal historisch belang, die 50 jaar moeten worden bewaard en onderhouden.¹

4

Gemeentelijke lijst met graven van lokaal historisch belang

Het uitvoeringsbesluit **14.05.2004 van de Vlaamse Regering** verduidelijkt het decreet 2004²:

Art. 47. De lijsten van graven met lokaal historisch belang bedoeld in artikel 26, §2, van het decreet bevatten de graven met een *historische, artistieke, volkskundige of socio-culturele waarde die niet beschermd zijn* als monument overeenkomstig het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten.

Art. 48. Het college van burgemeester en schepenen bepaalt autonoom welke de graven zijn van lokaal historisch belang.

Art. 49 De lijst met graven van lokaal historisch belang bevat:

1° informatie over een eventuele *concessie en de begraven personen*;

2° informatie over de *bouwfysische toestand*;

3° informatie over het *grafteken*;

4° een bondige *omschrijving* van het lokaal historische belang;

5° een *foto*.

De graven van lokaal historisch belang worden tevens aangegeven op een *plan van de begraafplaats*.

Art. 50. Een afschrift van de bekrachtigde lijst met plan wordt bezorgd aan de Vlaamse minister, bevoegd voor de monumenten en de landschappen.

¹ Decreet 16.1.2004 betreffende de begraafplaatsen en de lijkbezorging, met latere wijzigingen (B.S., 10.2.2004, 15.12.2005 en 26.05.2008). De regelgeving en de omzendbrieven zijn raadpleegbaar op de website van het Agentschap voor Binnenlands Bestuur: www.binnenland.vlaanderen.be, knop begraafplaatsen.

² Besluit tot organisatie, inrichting en beheer van begraafplaatsen en crematoria Hoofdstuk VIII. Graven met lokaal historisch belang

Funerair erfgoed dat in het kader van het decreet van 3 maart 1976 als monument of stads- en dorpsgezicht beschermd is, komt omwille van het bijzondere statuut niet in aanmerking om op deze lijst opgenomen te worden. Een grafmonument dat het lokale belang overstijgt en als monument of stads- of dorpsgezicht beschermd wordt, staat niet langer op de lijst met graven van lokaal historisch belang. Mocht na het uitvoeren van de inventaris blijken dat bepaalde onderdelen van het kerkhof of de begraafplaats een bescherming op Vlaams niveau verdient dan kunnen daartoe de nodige stappen gezet worden door contact op te nemen met Ruimte en Erfgoed.

Om de gevraagde gegevens om een gestructureerde wijze te verzamelen, ontwierp Epitaaf vzw een veldwerkfiche, die later werd omgezet in een acces-databank. Uit de databank zal een lijst kunnen gehaald worden, zoals voorzien in het decreet op de begraafplaatsen van 2004, alsook een lijst met graftekens die in aanmerking komen voor peterschap of herbruik (zie verder).

Inventarisatie van een selectie, of van de gehele begraafplaats

Voor kleinere begraafplaatsen kan een totale inventarisatie interessant zijn; om zicht te krijgen op de totaliteit, waardoor duidelijk wordt welke onderdelen het meeste waardevol zijn en welke ingrepen wenselijk of te vermijden zijn.

Bij het inventariseren van erg grote begraafplaatsen is het onmogelijk om op een redelijke termijn een totale inventaris op te maken. Daar wordt doorgans een selectie opgenomen. Het selecteren gebeurt naar bepaalde kenmerken en waarden.

De waarde en kenmerken van een grafteken en van gehelen

Waarden

Bij de waardering van graftekens wordt gesteund op kennis en ervaring maar ook op de bepalingen van bestaande decreten.

Ervaring en onderzoek maken duidelijk of dit grafteken representatief is voor deze begraafplaats/regio, uniek of een relict van een verlaten traditie.

Voor de evaluatie van de graftekens worden de waarden gehanteerd zoals die zijn gedefinieerd in het "decreet van 3 maart 1976 op de bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten" die tot vandaag worden gebruikt als criteria voor bescherming. De waarden zoals gedefinieerd in het decreet en die van toepassing kunnen zijn op het funerair erfgoed zijn; *historisch (in casu architectuurhistorisch), artistiek, sociaal-cultureel en volkskundig*.

Het decreet van 2004 op de begraafplaatsen voorziet in het onderscheid tussen *lokaal en bovenlokaal belang* en ook die afweging zal worden gemaakt.

Inspelend op de recente ontwikkelingen in het erfgoedveld waar ook de *immateriële waarden* van erfgoed sterk op de voorgrond treden worden ook deze in rekening gebracht. Dit sluit aan bij de binding tussen begraafplaatsen en heemkunde.

In de toekenning van waarden aan onroerend erfgoed is een evolutie opgetreden en hier zal dan ook rekening mee houden. Zo is er is een groeiende aandacht voor interbellum- en na-oorlogs onroerend erfgoed. Er wordt dus *geen beperking in tijd gesteld*.

Beeldbepalende graven kunnen worden aangeduid als waardevol, hoewel ze als grafteken op zich minder van betekenis zijn. Dat is bijvoorbeeld het geval met graven op de hoeken van een perk. De *contextuele relatie van de graven* kunnen dus ook een belangrijk gegeven zijn om al dan niet op de lijst van graven met lokaal historisch belang terecht te komen.

Het toekennen van de waarde gebeurt op het einde van het onderzoek, dan zijn er zo veel mogelijk gegevens voorhanden en er is een beeld verkregen van de begraafplaats als geheel en de graftekens in het bijzonder.

Eén van de genoemde waarden is voldoende voor een grafteken om als waardevol aangeduid te worden. De totaliteit van de waarde wordt nog eens aangeduid met sterren (van één tot vier).

Kenmerken

Om de verscheidenheid én de uniciteit van de graftekens van deze begraafplaatsen aan te duiden zal er worden gekeken naar de gehanteerde materialen, symboliek, stijl, type, sculptuur, epigrafie, kalligrafie, ontwerper en uitvoerder, plaats op de begraafplaats, ouderdom. Weerkerende types kunnen worden aangeduid.

Een aantal graftekens valt op door een uitzonderlijke vormgeving, getekend door een gereputeerd architect en beeldhouwer of uitdrukking van het vakmanschap van steenhouwers en beeldhouwers.

De aandacht gaat ook uit naar wat overblijft van een traditie die enige decennia geleden nog bestond, zoals houten en ijzeren kruisen, borden en kransendozen.

Personaliteiten die er begraven zijn, verwijzingen naar historische gebeurtenissen of sociale en culturele verenigingen, deze gegevens worden ook opgenomen.

Waardevolle gehelen

Zoals een stad is een begraafplaats niet enkel opgebouwd uit hoogstaande monumenten; een geheel van gebouwen draagt het karakter van een wijk. Een rij graven uit eenzelfde periode kan door het materiaalgebruik of het type een bepaald ritme opwekken waardoor een beeldbepalend geheel ontstaat, dat terwijl één grafteken uit die rij(en) misschien niet als bijzonder interessant zou worden aanzien. Daarom wordt ook aandacht geschonken aan waardevolle gehelen.

Bewaringstoestand

In de inventaris zal een summiere evaluatie van de toestand van het grafteken worden opgenomen waardoor de waardetoeckenning gekoppeld kan worden aan een inschatting van de meest noodzakelijke of prioritair te behandelen graftekens. Dat laatste is in de context van een beheersplan onontbeerlijk.

Indien sommige graven beschadigd zijn, is het ook goed te weten wat daarvan de oorzaak is: wanneer een deel van het grafmonument scheefgezakt of ingevallen is, kan dat het gevolg zijn van jarenlange verwaarlozing, maar evengoed kan het verband houden met het feit dat de begraafplaats op vochtige grond werd aangelegd, waarbij zich ook bij recent aangebrachte zerken regelmatig verschuivingen voordoen.

Bepaalde korstmossen komen in ons land alleen voor op graven die gedurende meer dan 60 jaar niet met reinigingsmiddelen gepoetst zijn en verdienen op dat vlak reeds de nodige aandacht.

Sommige schadebeelden lijken slechter dan ze in werkelijkheid zijn. In heel wat gevallen kunnen afgebroken delen op een eenvoudige manier hersteld worden. Een kapotte omheining (ketting) kan gemakkelijk teruggeplaatst worden zonder dat daar zeer gespecialiseerde mensen aan te pas moeten komen.

Bij andere materialen heeft de jarenlange blootstelling gezorgd voor een natuurlijke patina die in functie van de bewaringstoestand niet voor problemen zorgt.

Sommige zaken kunnen door een gewoon vakman worden uitgevoerd, maar andere herstellingen zijn specialistenwerk.

Om de eventuele schade aan een grafmonument zo goed mogelijk te kunnen inschatten, kan een beroep worden gedaan op Monumentenwacht. In overleg kan een globaal lidmaatschap per kerkhof of begraafplaats worden afgesloten en kan worden afgesproken hoeveel en welke individuele graven op jaarbasis geïnspecteerd kunnen worden. Het toestandrapport geeft niet alleen een verstaanbare beschrijving van de schadebeelden, maar duid ook aan of het herstel in eigen beheer kan of eerder specialistenwerk is. www.monument.vlaanderen.be

7

Ontsluiting

Door toepassing van deze methode zal de inventarisatie een instrument worden waarin duidelijk wordt hoe deze graftekens naar de toekomst moeten worden beheerd en hoe dat past in een actueel erfgoedbeleid.

Uit de inventaris zal duidelijk naar voren komen welke de meest interessante graftekens zijn en dit kan dan weer de basis worden van verschillende ontsluitingsinitiatieven (erfgoedwandeling, publicatie, website).

2 De opeenvolgende stappen bij het inventariseren van een begraafplaats door een deskundige – coördinator met vrijwilligers

- vooronderzoek door deskundige-coördinator
- aandacht trekken op het project, met lezingen- en rondleidingenreeks
- introductie vrijwilligers
- verdeling taken
- regelmatige bijeenkomsten: samenwerken, samen leggen info, evalueren werking
- opmaak tussentijdse stand van zaken
- afronding en evaluatie

Vooronderzoek door deskundige-coördinator

Het vooronderzoek richt zich zowel op het verkrijgen van een kort historisch overzicht van de begraafplaats(en) als op het bepalen waar essentiële informatie te vinden is.

Het historisch inzicht is onder meer belangrijk bij het selecteren, of bij het bepalen bij welke zone(s) te starten met het onderzoek. Naarmate het onderzoek vordert zullen ongetwijfeld nieuwe bronnen van informatie worden aangesproken.

De coördinator zorgt ervoor dat bij de start iedere vrijwilliger ten minste een plattegrond heeft waarmee die ter plaatse kan gaan. Om het werken vlot te laten verlopen moet op dat plattegrond elk graf te lokaliseren zijn, liefst met het nummer van de grafvergunning of een andere aanduiding. Op dat plattegrond zal bij elk grafteken de inventarisnummer worden gezet.

-Bij het opnemen van een selectie graftekens: zal de deskundige-coördinator vooraf een selectie maken, en die markeren op het plan. Deze selectie zal gaandeweg nog aangevuld worden, naargelang de kennis van de begraafplaats groeit.

-bij het inventariseren van de gehele begraafplaats wordt er met zones gewerkt.

Lezingen en rondleidingenreeks

Om de aandacht van het ruime publiek te trekken kunnen er een reeks lezingen en rondleidingen georganiseerd worden. Die focussen enerzijds op het funeraire erfgoed in het algemeen en anderzijds op het lokale funeraire erfgoed.

Er kan gestart worden met een lezing over de algemene aspecten, waarbij de power point de mogelijkheid geeft om in te zoomen op details, gevolgd (mogelijk op een andere dag) door een rondleiding op de plaatselijke begraafplaats die de lokale eigenheid in de verf zet. Vervolgens een lezing over inventarisatie en een bezoek aan de begraafplaats waar aan de hand van de veldwerkfiche graftekens worden ontleed.

Ook in de lokale pers, bij heemkringen enz., kan een oproep gelanceerd worden naar vrijwilligers voor het funerair project.

Introductie vrijwilligers

Om resultaat op te leveren moet de introductie intensief zijn. Gedurende enkele dagen (lieft na elkaar) worden de vrijwilligers ingeleid. Aan de hand van Power Point voorstellingen, bezoeken aan begraafplaatsen en het samen daadwerkelijk uitvoeren van taken wordt de vrijwilliger vertrouwd gemaakt met het studieobject, met de werkwijze, met de termen en de instrumenten. Al doende zal blijken waar de belangstelling van de vrijwilligers ligt en wat ieders vaardigheden zijn. Vanuit deze ervaring volgt dan de verdeling van de taken.

-rondleiding op een stedelijke begraafplaats	(3uur)
-power point presentatie over de waarden en eigenschappen van het funerair erfgoed	(1,5u)
-rondleiding op een landelijk kerkhof	(3uur)
-power point presentatie rond de diverse taken ivm inventarisatie	(1,5u)
-verdeling van de taken	
-samenwerken om de technieken en termen onder de knie te krijgen	(6uur)

Al snel zal blijken waarheen de voorkeur gaat; ofwel onderzoekt ieder telkens één grafteken, ofwel worden de taken verdeeld, vb naar fotografen, veldwerkers en vorsers. De laatste werkwijze blijkt de meest logische werkwijze te zijn, omdat dan gestart wordt met het verzamelen met de basisinfo, die dan steeds meer verfijnd wordt.

Fotografen nemen verschillende foto's van elke grafteken, op een vooraf bepaalde manier. Veldwerkers noteren opschriften en kenmerken van graftekens. Vorsers starten met onderzoek naar de geschiedenis van de begraafplaats, de ontwerpers-uitvoerders van graftekens (bij voorkeur de lokale), en de historiek-biografie van de graftekens met drie en vier sterren. De sterren worden gegeven door de deskundige-coördinator.

9

bijeenkomsten, evaluatie en tussentijdse verslagen

Kort na de start volgt een eerste evaluatie waarbij wordt opgevolgd of de begrippen gekend zijn, of het noteren min of meer uniform gebeurt, kortom of de werkwijze adequaat is.

Nadien wordt er op regelmatige basis samengekomen, ongeveer om de 3 à 4 weken één dag of meerdere aaneengesloten dagen. Dan wordt de ingezamelde informatie samengebracht, eventuele lacunes aangevuld of onduidelijkheden verhelderd en de werkwijze geëvalueerd. De coördinator speelt ook in op de dagen waarop de vrijwilligers beschikbaar zijn. Bijeenkomsten kunnen in de week of tijdens het weekend, overdag of 's avonds. Dit vraagt dus flexibiliteit van de coördinator

afronding en evaluatie

Er wordt gepolst naar de bevindingen van de vrijwilligers. Hoe is het beeld dat ze hebben van de begraafplaats na dit werk. Tegelijk wordt de werkwijze geëvalueerd, en wordt nagegaan hoe de vrijwilligers terugkijken op het verloop van het project.

Er wordt door de deskundige-coördinator een syntheserapport opgemaakt met de historiek en de kenmerkende elementen van deze begraafplaats.

3 De manier van begeleiden

Vrijwilligers hebben nood aan een kader; wat is het doel, wat wordt er verwacht, welke taken zijn er te verrichten, zijn er richtlijnen. Binnen dat kader kunnen zij op hun wijze en met hun competenties bepaalde taken invullen. De opdracht van de coördinator is het kader aan te reiken, hun reactie daarop waar te nemen en daarop in te spelen. De coaching-capaciteiten van de deskundige zijn dus belangrijk.

Tegelijk wordt een spontane manier van werken geapprecieerd, (niet op schoolse wijze taken verdelen en controleren). De coördinator neemt deel aan alle stadia/onderdelen van het onderzoek en maakt op die manier deel uit van de groep.

Flexibiliteit is aangewezen; een gezamenlijke werkdag kan ingelast worden indien dit nodig zou blijken. Daarbij wordt rekening gehouden met de momenten waarop de vrijwilligers beschikbaar zijn.

Informereren is zeer belangrijk. Niet elke medewerker kan altijd aanwezig zijn, toch moet iedereen op de hoogte zijn van de stand van zaken, die op een duidelijke en gestructureerde wijze wordt gepresenteerd.

Naast de verslagen van de bijeenkomsten, ontvangt ieder deelnemer tussentijdse stand van zaken (ngl de situatie). Deze documenten worden ook steeds aan de opdrachtgever gezonden.

4 De uitvoering van de taken

De kennis en de bekwaamheid van de deskundige, gecombineerd met het enthousiasme, de particuliere vaardigheden van de vrijwilligers en hun kennis van eigen streek en lokale families, kunnen een funerair onderzoek tot een succes maken. Goede introductie, behoorlijke planning, correcte verslaggeving en het respecteren van de afspraken door alle betrokkenen is daarbij van groot belang.

Opvatting van taakverdeling

Bij het verdelen van de taken kan op verschillende manieren tewerk worden gegaan:

- ofwel neemt ieder telkens een geheel grafteken voor zijn rekening
- ofwel worden de taken verdeeld vb.; fotograaf, vorser of veldwerker.

De tweede optie laat toe om systematisch tewerk te gaan; van de eerste identificatie van het graf (naam, ligging, foto) wordt de informatie steeds meer verfijnd (epigrafie, biografie, iconografie,...). Terwijl het onderzoek nog loopt worden dan al bepaalde lijnen duidelijk, kunnen verbanden gelegd worden tussen graven van verwante families, van dezelfde steenhouwer, bepaalde types, enz.

11

Opdracht van de deskundige - coördinator

Het inspelen op de kwaliteiten van de groep vrijwilligers is een erg belangrijke taak van de coördinator. De opdracht van de deskundige-coördinator bestaat voor het grootste deel uit introduceren, informeren, begeleiden en controleren. De deskundige zal het project voorbereiden, de waarde van de grafteken bepalen, en de beschrijving van graftekens op zich nemen. Ook het inschatten van stijlen, materialen, types is het werk van een deskundige. De gegevens die worden bijeengebracht in de databank zullen nauwgezet worden nagekeken.

Voor ieder vrijwilliger wordt op papier gezet wat hen verwacht wordt, zowel de inhoud van de taken, als de data van evaluatie en begeleiding. Er zal een lijst begrippen beschikbaar worden gesteld, alsook richtlijnen voor het fotograferen, en voor het noteren van opschriften.

Om de situatie voor iedere betrokkene helder te houden, kan worden gewerkt met een vrijwilligerscontract, waarin de rechten en plichten van de vrijwilliger vermeld staan. Daarin wordt bijvoorbeeld opgegeven wat de vergoeding kan zijn, maar ook dat de samenwerking kan worden stopgezet indien bepaalde taken niet, of niet naar behoren, worden ingevuld (voor Poperinge werd dit niet gehanteerd, voorbeelden zijn op te vragen bij FORUM).

5 De taken

De invulling verschilt naargelang de opdracht; de begraafplaats in zijn geheel opnemen (vb Poperinge) of het opmaken van een selectie (vb. Leuven).

Te realiseren door de deskundige, naast diens coördinerende en begeleidende taak:

- Vooronderzoek
- Opdelen van begraafplaats in zones
- Bij inventarisatie van de gehele begraafplaats bepalen in welke zone wordt gestart
- Bij selecteren van graftekens en gehelen; deze selectie opmaken
- Noteren van inventarisnummer van elk grafteken, op overzichtsplan van de begraafplaats
- Beschrijving en bespreking graftekens
- Waardeoordeel geheel grafteken (en sterren)
- Onderzoek in archieven
- Het inschatten van stijlen, materialen, types
- Nakijken en harmoniseren van door vrijwilligers verzamelde gegevens
- Bibliografie (bij elke inbreng bron vermelden)
- Lijst met iconografie van personen of graftekens

Taken, hoofdzakelijk te realiseren door de vrijwilligers, onder begeleiding van de deskundige:

- op dienst bevolking gegevens noteren van de vergunningsfiches:
 - naam vergunning en vergunningsnummer
 - eigenschappen vergunning: datum aankoop, aard, afm., prijs, looptijd, verplaatsingen...
 - wie ligt hier begraven: naam, voornaam, onderlinge relatie (zoon van...), levensdata, verplaatsingen
- mappen/kaften aanmaken voor elk graf, waarin kopies, doodsprentje, iconografisch materiaal van grafteken of overledenen verzameld worden. Dit kan naargelang het aanbod ook digitaal opgeslagen worden.
- Noteren van opschriften en inscripties van de graven; kan aan de hand van foto's en nadien ter plaatse gaan om te controleren en lacunes aan te vullen.
- Opmeten van graftekens (niet echt noodzakelijk)
- Nemen van digitale foto's: vooraanzicht, zijaanzicht, plaats in omgeving, opschrift, inscripties (vb. signatuur beeldhouwer) en details.
- Op PC per graf een folder opmaken en daarin de foto's schikken. In deze folder kunnen ook digitale opnames van vb. doodsprentje, redevoering bij graf, iconografisch materiaal...
- Biografieën en linken met families opmaken
- Inschatten lokaal belang van hier begraven personen
- Verzamelen van informatie over de ontwerpers-uitvoerders van de graftekens (steenhouwers, beeldhouwers, architecten, bronsgieters...)
- Bibliografie (bij elke inbreng bron vermelden)
- Lijst met iconografie van personen of graftekens (bron vermelden)

6 Lokale steun

Te leveren door de gemeente

- geactualiseerd plan
- administratieve gegevens grafvergunningen (datum aankoop, wie er begraven,...)
- centraal punt
- logistieke ondersteuning

De basis van het onderzoek wordt gevormd door de identificatie van het grafteken. Vandaar het groot belang om te starten met een goed en geactualiseerd plan en met accurate administratieve informatie over de grafvergunningen. Op systematische wijze worden dan de basisgegevens genoteerd, zoals naam, ligging, relatieve datering. Dat is nodig om foto's en opschriften op te nemen, alsook de diverse aspecten die het grafteken karakteriseren. Dit is dan de basis om biografische en historische gegevens in te zamelen, om de achterliggende verhalen boven te halen.

Belangrijk is dat er een centrale plaats wordt opgegeven waar de vrijwilligers terecht kunnen om te kopiëren, te vergaderen, de laatste versie van de databank te consulteren enz. , bij voorkeur is deze ook in het weekend (vb zaterdag) beschikbaar.

Vrijwilligers worden gemotiveerd door de steun die ze voelen vanuit de gemeente. Dat kan gaan van kleine praktische zaken tot beslissingen op het niveau van het beleid; kopies die vlot worden verstrekt, vrij vlotte toegang tot zalen waar mogelijk informatie berust, klimop die wordt verwijderd door de stedelijke diensten na de melding dat het de graven schade toebrengt (vb. uit Poperinge), enz. Ook het vooruitzicht van een beheersfase, waarvoor de studie de basis zal vormen, werkt stimulerend.

Vooraf de samenwerking met het lokale stadsarchief en met heemkringen kan positief zijn.

De vrijwilligers kregen een onkostenvergoeding aangeboden van de stad Poperinge. De onderzoekers startten met veel enthousiasme en gedrevenheid, voor hen werd die bijdrage ervaren als een werkelijke steun.

Zicht op toekomst

Al doende verwerven deze vrijwilligers een zekere expertise op hun onderdeel, en geraken ze op elkaar ingespeeld. Het is belangrijk dat hiermee rekening gehouden wordt en dat men vb. niet enkele jaren wacht alvorens dergelijk project voort te zetten op andere begraafplaatsen van de gemeente, want dan moet het hele proces opnieuw worden in gang gezet.

Een project kan over een aantal jaren lopen, op achtereenvolgens meerdere begraafplaatsen. Daar kan best een rustpauze tussen, met het vooruitzicht dat de opgebouwde ervaring verder zal van pas komen.

7 Timing en budget

Positief is de gedrevenheid van de vrijwilligers, de diversiteit aan capaciteiten die verenigd worden, de lokale verankering, de wil om de lokale gemeenschap ten dienst te zijn met dit werk.

Tegelijk zijn de vrijwilligers net de moeilijk in te schatten factor in dergelijk opzet.

De werktijd en de hoeveelheid behandelde fiches zal afhangen van het aantal vrijwilligers, van de tijd die ze ter beschikking kunnen stellen voor dit project, en van het individuele werktempo.

In Poperinge heeft van januari tot september, een team van 5 vrijwilligers en een coördinator-deskundige gewerkt. Ze werden gehinderd door sneeuw en vrieskoude en enkele maanden later door een verzengende hitte. Onnodig veel tijd (wéken) werd besteed aan het actualiseren van een onadequaat grondplan. Er waren onvoorziene familiale omstandigheden, enz...

Toch werden 1166 graftekens gelokaliseerd, 6401 foto's benoemd, alle opschriften ontcijferd en genoteerd, een archiefonderzoek naar de evolutie van de begraafplaats gevoerd. Een biografisch onderzoek kon worden opgestart voor graven met drie of vier sterren.

Concreet voor het project in Poperinge:

Fase 1: 5403,04 euro voor CO 7 (in 2009)

	PDPO - Funerair	5.403,04 €	5.403,04 €
	<i>begeleiding proces inventarisatie</i>	3.700,00 €	3.700,00 €
	<i>organisatie info-avonden voor vrijwilligers</i>	1.234,20 €	1.234,20 €
	<i>opmaak promotiefolder</i>	468,84 €	468,84 €

Begeleiding proces inventarisatie

Dit hield in het vooronderzoek (opzoeken plattegrond, waar zijn welke administratieve gegevens te vinden, archivalisch onderzoek, selectie van 180 graftekens op basis van kunsthistorische waardering.

info-avonden:

Om de aandacht te trekken werd een sessie over funerair erfgoed georganiseerd, die mensen uit de ruime omgeving van Poperinge aantrok. Er stonden 2 verschillende PowerPoint voorstellingen en 2 verschillende rondleidingen op het programma. Een lezing met PowerPoint ging dieper in op de algemene funeraire aspecten, de rondleiding die daarop volgde werd meer concreet toegespitst op Poperinge. Daarop werd de veldwerkfiche voorgesteld met PP en op een andere dag werd met die veldwerkfiche in de hand de graftekens verkend. Elke lezing/rondleiding kostte de deelnemer 5 euro, een abonnement voor de 4 koste 12 euro.

Daar er teveel tijd zat tussen deze infomomenten (voorjaar 2009) en de start van de inventarisatie (december 2010), zou uiteindelijk niemand van de deelnemers aan deze sessies zich aanmelden voor het inventariseren (ze hadden ondertussen andere bezigheden).

fase 2:

-introductie vrijwilligers (zij waren niet op de info-momenten geweest van Fase 1) door rondleiding en Power Point.

1: Opstart (een aantal aaneengesloten dagen, een week)	720 euro
2: Evaluatie; een dag, kort na de opstart	240 euro
3: Begeleiding. om de 3 weken een dag	1240 euro
4: Controle fiches door deskundige	4000 euro
5: Terugkoppeling naar vrijwilligers	400 euro
6: Opmaken evaluatierapport	1200 euro

In totaal voor begeleiding project: 7800 euro + 21% btw= 9438 euro

Inschatting kostprijs onkosten 1660 euro

Totaal voor 11 098 inclusief BTW

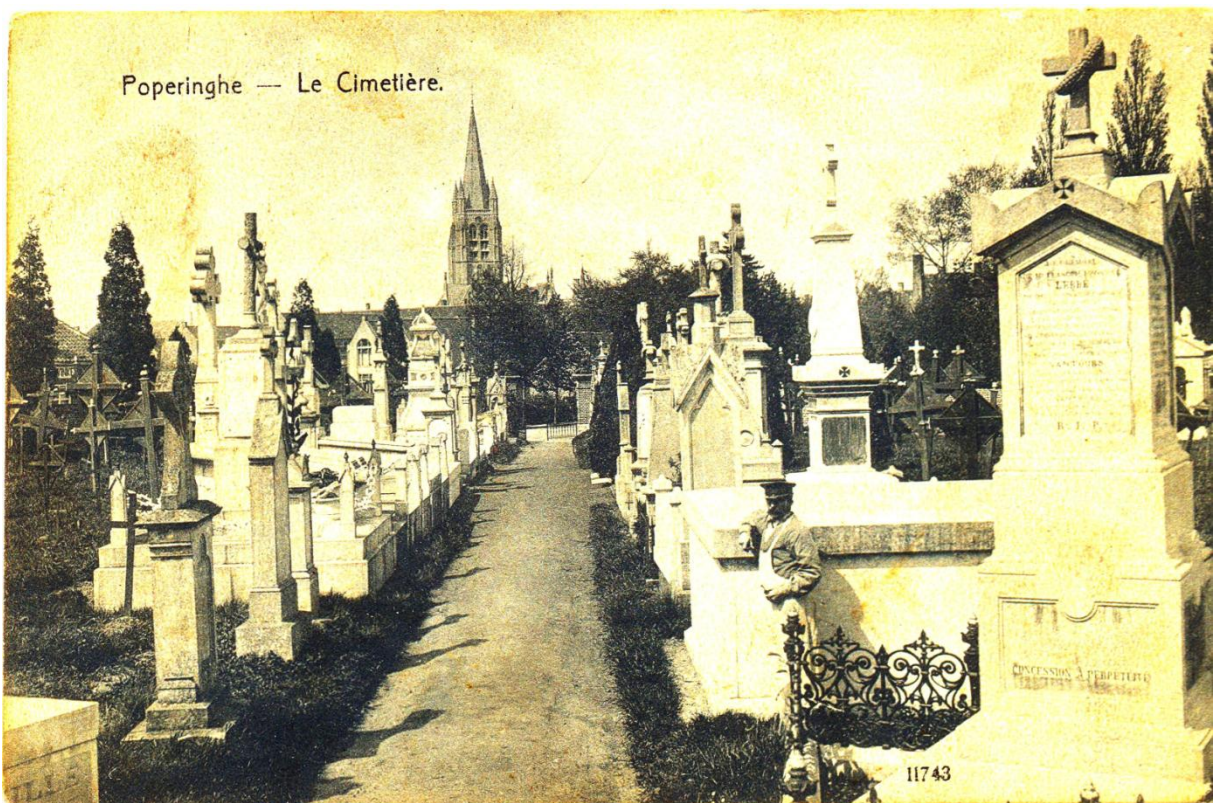

Foto collectie Stadsarchief Poperinge

8 Evaluatie project in Poperinge

Het werken met vrijwilligers in het funerair project Poperinge was een succes. Dit heeft er in grote mate mee te maken dat de vrijwilligers mensen zijn die graag samenwerken en informatie willen bijeenbrengen om gezamenlijk een project tot stand te doen komen. Het zijn individuen met uiteenlopende capaciteiten die elkaar aanvullen en signaleren wanneer verduidelijking gepast is.

Er werd heel wat tijd en energie verbruikt om het plattegrond van de begraafplaats op punt te stellen en om de graven te kunnen identificeren. Daardoor is het biografisch onderzoek pas laat van start kunnen gaan, omdat daarvoor de basisgegevens nodig zijn. Zowel het fotograferen, het noteren van de opschriften en het biografisch onderzoek gebeurde nauwgezet.

Hierin blijkt een grote kracht van de vrijwilligers te zitten: zij kennen hun streek, hun geschiedenis en spreken vlot personen aan om informatie over bepaalde families te kunnen verkrijgen. De ondersteuning en oriëntering door het SAP en lokaal beslagen heemkundigen zoals Henri Vandenberghe (Onzen Heertje vzw) was motiverend voor de vrijwilligers.

Deze vrijwilligers waren nog niet betrokken bij een van de vele erfgoedprojecten in Poperinge (zoals Westhoekverbeeldt), waardoor een nieuwe groep werd aangesproken die zich wil inzetten voor het locale erfgoed. Bij de evaluatie uitten alle vrijwilligers spontaan dat ze hopen dat het project zal verder gezet worden op de andere begraafplaatsen van Poperinge.

Bij navraag bleek dat deze vrijwilligers zich niet laten beperken door gemeentelijke grenzen, ze vinden het boeiend om linken te leggen tussen begraafplaatsen uit de regio.

9 Databanken

Om de uiteenlopende aspecten van een grafteken op een overzichtelijke manier te registreren heeft Epitaaf vzw, in samenwerking met FORUM (Forum voor Erfgoedverenigingen vzw) in 2005 een veldwerkfiche op punt gesteld die nu ruim vijf jaar in gebruik is en door verschillende steden en gemeenten wordt gehanteerd (o.a. voor de inventarisatie van Schoonselhof te Antwerpen).

Er bestaat zowel een fiche voor individuele graftekens, als voor de begraafplaats zelf. In die laatste worden structurerende elementen zoals toegangsgebouwen, aanplantingen, wegwijzers enz. geregistreerd, de historiek genoteerd enz.

Om te kunnen werken met de verzamelde gegevens werd de veldwerkfiche omgezet in een digitale databank.

Acces databank van Epitaaf vzw

Epitaaf vzw ontwikkelde deze databank op basis van haar ervaring in het werken met de veldwerkfiche. De databank werd/wordt gebruikt voor het inventariseren van de begraafplaatsen van Elsene, Willebroek en Poperinge heeft haar degelijkheid reeds bewezen. In deze databank is voor ieder opgenomen grafteken plaats voor registratie van uiterlijke kenmerken, concessiegegevens, een korte beschrijving en bespreking, er is een biografisch luik en een luik voor gegevens over ontwerpers en uitvoerders.

Uit de databank kan blijken welke graftekens een diepgaander onderzoek verdienen. Met een sterrensysteem zal de waarde worden aangegeven; de graven met de meeste sterren komen in aanmerking om dieper onderzocht te worden. Dergelijke casestudie kan dan als basis kan dienen voor beheer, restauratie - renovatie en ontsluiting.

Uit de databank zal een lijst kunnen gehaald worden, zoals voorzien in het decreet op de begraafplaatsen van 2004, alsook een lijst met graftekens die in aanmerking komen voor peterschap of herbruik.

Nadeel:

-Daar deze niet online wordt gezet, kan er maar één beheerder zijn

-Indien verschillende gemeenten tegelijk werken, kan men elkaars gegevens toevoegen, maar die geven dan een tijdsmoment op en dat moet dan telkens opnieuw gebeuren (voordeel van een dergelijk onderzoek is net dat je de gegevens van de hele regio in één bestand zou kunnen hebben).

Voordeel:

- omdat er één beheerder is, heeft die ook een overzicht over het geheel, de vooruitgang van het project en de eventuele problemen, zaken die moeten worden bijgestuurd.

-op één formulier kunnen alle gegevens worden ingevoerd, wat overzichtelijk is

-snelle toegang tot de gegevens, die snel gerangschikt kunnen worden per naam en datum, plaats, auteur of graftype, de gegevens kunnen snel worden verwerkt in queries en rapporten.

-de gegevens van de databank kunnen worden omgezet in pdf, zodat iedereen zicht heeft op de tot dan verzamelde gegevens

-eender welk document, pdf,...kan gehecht worden aan de fiche van een grafteken

Databank Terf, ontwikkeld door Geo-It

www.versteendegetuigenissen.be

Ondertussen deed de deskundige-coördinator van het project in Poperinge, Anne-Mie Havermans, ervaring op met de "databank Terf" bij het inventarisatieproject dat ze in naam van Epitaaf vzw uitvoert in opdracht van de stad Leuven.

Deze databank is gratis, mits betaling van een éénmalige opmaak per begraafplaats en huur van de server (zie bijlage).

Jaarlijkse deelnamekost (basisindex 132,52)	€ 960,00/jaar
Opstartkost (per begraafplaats)	€ 350,00

Op initiatief van erfgoedcel Terf en met de inhoudelijke steun van Epitaaf vzw, zette een gespecialiseerd bedrijf, Geo-it, de veldwerkfiche van Epitaaf vzw om in heldere digitale formulieren. Deze zijn gekoppeld aan een digitale kaart, zodat met één klik de ligging van een graf duidelijk wordt. Het geheel wordt beheerd op een centrale server. Voordeel is dat de basisgegevens die verbonden zijn aan een grafteken voor ieder online te consulteren zijn (na goedkeuring van de plaatselijke beheerder). Naast naam, ligging en epigrafie, type en materiaal zijn ook de velden met uitvoerder, sculptuur, symboliek en biografie zichtbaar voor het publiek, inclusief foto's.

Het project werd alvast uitgetest in de Terf-regio (Izegem, Roeselare, Ingelmunster, Hooglede, Staden, Moorslede en Lichtervelde). De input werd gerealiseerd met medewerking van de gemeentelijke diensten. Vrijwilligers hadden een groot aandeel in het verzamelen en ingeven van de gegevens; ze voerden met groot enthousiasme veldwerk uit op de lokale begraafplaatsen. Ook hier bleek weer de noodzaak van de introductie en coördinatie door een deskundige funerair erfgoed. Het is ook de deskundige die de waarde bepaald.

Aanleiding voor de lancering van het project 'Versteende getuigenissen' was het decreet van 2004 dat de Vlaamse gemeenten verplicht om een lijst op te stellen van grafmonumenten met lokaal historisch belang. De gemeenten zijn verantwoordelijk voor het behoud en het beheer van dit lokaal funerair erfgoed.

In 2008 sloot de projectvereniging TERF een cultureel-erfgoedconvenant af met de Vlaamse gemeenschap. Zeven steden en gemeenten (Izegem, Roeselare, Ingelmunster, Hooglede, Staden, Moorslede en Lichtervelde) stippelden vijf inhoudelijke beleidslijnen uit, met onder andere de zorg voor het lokaal funerair erfgoed. Het doel was het inventariseren en ontsluiten van lokaal funerair erfgoed, wat resulteerde in het project 'Versteende getuigenissen'.

Met het project 'Versteende getuigenissen' wordt de kunstmatige grens verbroken tussen roerend en onroerend erfgoed en toont men de voortdurende wederzijdse wisselwerking. Met het verenigen van beide erfgoedvormen bekomt men een meerwaarde. Deze samenhang zit vervat in de titel van het project: 'Versteende getuigenissen'. Deze titel verwijst zowel naar de grafmonumenten op zich als naar het verhaal dat achter elk grafmonument en achter de begraafplaats in zijn geheel schuilt. Het cultureel erfgoed blijft steeds centraal staan.

Dit project beperkte zich niet tot het inventariseren en ontsluiten van funerair erfgoed. Om het funerair erfgoed van de TERF-regio op een eenduidige manier te beheren stelde de erfgoedcel TERF in samenspraak met de gemeenten een beleidsnota op.

Voordeel:

- meerdere personen kunnen vanuit huis online aan de databank werken
- een gedeelte van de verzamelde data kan, na validering door de coördinator, op de website worden geplaatst
- reeds aangemaakte koppeling met GIS
- kan gekoppeld worden aan de administratieve databank van de gemeente

Nadeel:

- zit nog in opstartfase, het luik invoerformulier wordt eind september geëvalueerd en aangepast.
- bij graftypes, symboliek enz., zullen de mogelijkheden moeten worden uitgebreid met voor de Westhoek typerende elementen.
- Momenteel is er een filter voor één woord (geen datum).
- Er zijn (nog) geen queries, geen rapporten. Het is met andere woorden momenteel niet mogelijk om te werken met de verzamelde gegevens. Simpelweg sorteren per datering is niet mogelijk.

Er wordt gezocht naar een partner om dit noodzakelijke tweede luik van de databank uit te werken.

- Omdat de info voor één grafteken in verschillende formulieren moet worden ingevoerd is het voor de invoerders niet mogelijk om met één blik te bekijken welke gegevens nog aangevuld moeten worden.
- Er kan enkel online worden gewerkt, dus niet op plaatsen waar er geen internet is.

10 Concrete invulling van dergelijk project voor de CO7-regio

Algemene bedenkingen

Bij een bezoek aan de burgerlijke begraafplaatsen van de Westhoek valt op dat er, ondanks het oorlogsgeweld, nog vele interessante oude kerkhoven bestaan.

Ook recentere en eigentijdse graftekens zijn meer dan eens de moeite waard, of nu gaat om een persoonlijke creatie, om een grafteken geworteld in de traditie of om harmonische gehelen.

De Westhoek heeft haar eigen voorkeur voor bepaalde graftypes, zoals houten borden, pinakels en kruisen. Kruisen verschijnen er in allerlei vormen, maten en materialen.

Ook de structuur van de begraafplaats is sprekend, zoals de lanen in de vorm van een driehoek in Poperinge, de cirkel op de begraafplaats van Ieper of de oriëntering naar de straatzijde te Reningelst.

De charmante begraafplaats van Voormezele wordt gekenmerkt door het enorme graf van de eigenzinnige architect - aannemer Ernest Blérot, bewoner van het kasteel Elzenwalle.

Men wordt geconfronteerd met de eigenheid, maar ook met de problematiek van deze grensstreek, zoals het beheer van de begraafplaats van Abele (Poperinge), die ligt op Frans grondgebied.

20

Betekenis van een inventarisatieprogramma over de CO7 regio

Het belang van een inventarisatie van het funerair erfgoed van de CO7-regio ligt onder meer in het vergroten van de kennis van het lokaal funerair erfgoed. Op deze manier wordt er inderdaad een overzicht geboden op de eigenheid van dit erfgoed in deze streek. Daarbij worden de kwetsbare elementen in kaart gebracht. Op die manier wordt duidelijk waar en op welke manier ingegrepen kan worden, behouden moet blijven, verder onderzocht enz.

Zo zijn betonnen kruisen, ijzeren en houten borden, een restant van een lange traditie. Er kan voor geopteerd worden op die op specifieke begraafplaatsen te restaureren. Een studie die in kaart brengt waar er nog concentraties voorkomen, is daarbij een handig instrument.

Er is trouwens een onderscheid tussen restauratie en herstelling. Het algemeen beeld van “verval” in Poperinge is het lossen van de arduinen platen van bovengrondse grafkelders; deze kunnen door vakmensen worden vastgezet. Een erg waardevol grafteken, waarvan de doeken roesten en dat daardoor barsten heeft, moet door een restauratie-deskundige onderzocht en behandeld worden. Drie en vier-sterren graftekens worden bij schade best onderzocht door een specialist.

Taak van deskundige - coördinator bij opstart CO7-regio

(Bovenop de taken die aan bod komen bij het inventariseren van een bepaalde begraafplaats:)

Oplijsting van de bestaande begraafplaatsen en kerkhoven

Noteren van adressen, openingsuren, contactpersonen burgerlijke stand en archieven, nagaan of er een degelijk plattegrond bestaat en of er administratieve gegevens over de graftekens bestaan.

Nagaan van het statuut van de kerkhoven-begraafplaatsen-individuele graftekens

Welke graftekens/begraafplaatsen beschermd zijn als monument, stads- of dorpsgezicht of landschap. Nagaan of er een vorm van gemeentelijke erkenning is, bijvoorbeeld door de aanleg van een ereperk dat door de stad wordt onderhouden of omdat stad of gemeente het graf van verdienstelijke burgers onderhouden.

Opstellen van een lijst van prioritair te behandelen begraafplaats, per gemeente.

- Op basis van de vaststelling ter plaatse van interessante structuur, graftekens en gehelen
- wegens naderende ruiming
- wegens dringende nood aan ingrepen (herstellingen, restauraties van graftekens)
- omdat daar plan en administratieve gegevens al van in orde zijn

21

Tijdelijk / Langlopend project

Er kan worden geopteerd voor een tijdelijk of langlopend project met een deskundige-coördinator met vrijwilligers, of een mengeling van beiden.

De basis (fase A) is de lokalisatie en grondige identificatie van het grafteken. Daartoe worden diverse foto's genomen per graf, worden de epigrafie en de uiterlijke kenmerken genoteerd. Dit wordt gekoppeld aan een basisonderzoek in het archief naar het ontstaan van de begraafplaats en gegevens over een aantal graftekens en families. Vanuit deze informatie verzameld vanuit het graf, kan begonnen worden aan een langlopend biografisch en archivalisch onderzoek (fase B).

Fase A kan gebeuren door een team, dat niet perse van de wijk is, die werken aan een gestadig tempo, dat min of meer binnen een vooropgestelde periode kan afgewerkt worden. Daar dit toch vrij intensief werk is, zouden (een deel van) deze vrijwilligers een vrijwilligersvergoeding kunnen krijgen. Zij kunnen hun expertise (fotograferen, noteren van epigrafie,...) telkens op de diverse begraafplaatsen hanteren.

Voor **Fase B** wordt best beroep gedaan op mensen van de wijk/gemeente.

Vrijwilligers kortlopend project

De vrijwilligers voor het kortlopend project zullen met dit oogpunt worden gezocht en opgeleid. De vrijwilligers voor Poperinge hebben al aangegeven het inventarisproject te willen verderzetten voor Poperinge en eventueel de omliggende streek.

De persoonlijkheid en de inzet van de vrijwilligers is erg bepalend voor het project. Om dit te illustreren wordt ingezoomd op de taak van fotograaf. In project Poperinge was gestart met twee fotografen, al vlug bleek dat de ene fotograaf er geen kaas van had gegeten, terwijl de andere in feite het project trok.

Frederik Sohier had een oog voor de zaak, nam goede foto's van het geheel en zag ook alle details die een graf kunnen karakteriseren. Zijn manier van registeren was in feite al een eerste inventarisatie. Hij gaf de code aan de foto, zodat dat graf ook gelokaliseerd was. Hij voerde de foto's in in de databank.

Vrijwilligers als dergelijke fotograaf presteren erg veel uren in het begin van de fase, en dat is erg belangrijk omdat het verdere verloop van de werking erop gebaseerd is. De nauwgezetheid en de consequente manier waarop wordt gewerkt is van groot belang, want degenen die de opschriften noteren werken van de foto's en gaan daarna ter plaatse om nog eens na te kijken. Zij kunnen dus maar starten van de foto's. Ook voor de andere aspecten van het onderzoek blijven deze foto's de basis vormen. Bij navraag bleek de fotograaf Frederik Sohier bereid om alle begraafplaatsen van de CO7-regio te fotograferen. Dergelijke persoon verdient een onkostenvergoeding of zelfs een tijdelijk contract.

DEEL 2

Rapport van het vooronderzoek van het funerair erfgoed regio C07, ter voorbereiding van een eventuele inventarisatie

Februari 2011

Anne-Mie Havermans
03/665.02.19.
BE47 0014 7891 8580 EUR

Gerarduslei 35
0485/784.735.
RPR Antwerpen: 0880.798.404

2180 Sint-Mariaburg (Ekeren)
annemie.havermans@base.be
BTW - nummer: 0880.798.404

Rapport van het vooronderzoek van het funerair erfgoed regio C07

Ieper

Boezinge, Brielen, Dikkebus, Elverdinge, Hollebeke, Ieper, Sint-Jan, Vlamertinge, Voormezele, Zillebeke, Zuidschote

Heuvelland

De Klijte, Dranouter, Kemmel (2x), Loker, Nieuwkerke (2x), Westouter (2x), Wijtschate, Wulvergem

Langemark-Poelkapelle

Bikschote, Langemark, Madonna, Poelkapelle, Sint-Juliaan

Mesen

Mesen

Poperinge

Abele (?), Haringe, Krombeke, Poperinge (2x), Proven, Reningelst, Roesbrugge, Sint-Jan-ter-Biezen (2x), Watou

Westvleteren

Oostvleteren, Westvleteren, Woesten

Zonnebeke

Beselare, Geluveld, Passendale, Zandvoorde, Zonnebeke

Inhoudstafel

1. OPZET EN PRESENTATIE ONDERZOEK
 - 1.1. Werkwijze
 - 1.2. Presentatie

2. KENMERKEN VAN DE BEGRAAFPLAATSEN IN DE CO7-REGIO
 - 2.1. Uiterlijke kenmerken van de graftekens
 - 2.2. Structuur van de begraafplaatsen
 - 2.3. Statuut van de begraafplaatsen

3. STAND VAN ZAKEN
 - 3.1. Wettelijke onderrichtingen
 - 3.2. Documentatie in archieven, publicaties en online databanken
 - 3.3. Gemeentelijke diensten
 - 3.4. Inventarisatie en onderzoek
 - 3.5. Overzicht per gemeente

4. BEVINDINGEN EN AANBEVELINGEN
 - 4.1. Wat moet er in orde worden gebracht
 - 4.2. Welke begraafplaatsen komen eerst aan bod
 - 4.3. Opvatting onderzoek, inventarisatie en vrijwilligers
 - 4.4. Onderzoek als basis voor beheer
 - 4.5. Steun bij een toekomstig beleid en ontsluiting

BESLUIT

BIJLAGEN

- Overzicht van de dringend te inventariseren begraafplaatsen
- Gemeentearchief Heuvelland: documenten i.v.m. het funeraire
- Gemeentearchief Vleteren: documenten i.v.m. het funeraire
- Gemeentearchief Langemark-Poelkapelle
- Stadsarchief Poperinge: documenten i.v.m. het funeraire
- Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen: documenten i.v.m. het funeraire
- Ieper in AP W-VI, RAB en SAI: documenten over de stedelijke begraafplaats van Ieper
- SAI, Fonds Antony: selectie oorlogsschade aan graven
- ICT-benodigdheden Dany Titeca
- Voorbeelden van reglementen betreffende herbruik
- Contactgegevens mogelijke betrokkenen bij een funerair inventarisatie project

Verklaring afkortingen:

RAB: Rijksarchief Brugge

SAB: Stadsarchief Brugge

SAI: Stadsarchief Ieper

GAV: Gemeentearchief Vleteren

GAH: Gemeentearchief Heuvelland

GA L-P: Gemeentearchief Langemark-Poelkapelle

GAZ: Gemeentearchief Zonnebeke

SAP: Stadsarchief Poperinge

AP W-VI: Archief provincie West-Vlaanderen

1. OPZET EN PRESENTATIE ONDERZOEK

1.1. Werkwijze

Er werd op een systematische manier tewerk gegaan om op een relatief korte tijdspanne een zo breed mogelijk beeld te krijgen over het funerair erfgoed in de CO7-regio. Meer bepaald werd nagekomen: het beheer en beleid van de begraafplaatsen door de 7 betrokken gemeenten, de toestand en het statuut van de begraafplaatsen, de initiatieven die reeds omtrent funerair erfgoed zijn genomen, de lokalisatie van documentatie en de interesse van heemkundigen en de bevolking.

De basisinformatie van begraafplaatsen is te vinden bij de burgerlijke stand. Voor elk van de 7 gemeenten werd die gecontacteerd en bezocht, vaak in gezelschap van de dienst Cultuur. Bij het bezoek aan Ieper was ook de Groendienst aanwezig.

Zowel de gemeentelijke archieven als het provinciaal en het rijksarchief werden geconsulteerd.

Bij heemkundigen werd gepolst naar een eventuele interesse in samenwerking voor een mogelijk toekomstig project. Publicaties over de streek werden nagekeken op relevante informatie over het funeraire erfgoed.

Vijfenvertig begraafplaatsen werden bezocht en, in de mate dat het barre winterweer het toeliet, gefotografeerd.

Het statuut van de begraafplaatsen werd nagegaan; zijn er begraafplaatsen/graftekens beschermd als monument of landschap door de Vlaamse Gemeenschap, worden bepaalde graftekens door de gemeente gespaard omwille van specifieke redenen.

1.2. Presentatie

De verzamelde gegevens werden overzichtelijk, per begraafplaats, bijeengebracht in een Access-databank.

Per begraafplaats werd bovendien een digitale folder opgemaakt met foto's. De foto's zijn louter documentair en omdat er veelal gewerkt moest worden tijdens donkere en regenachtige dagen varieert de kwaliteit.

Per bezocht archief werd er een digitale folder aangemaakt met, per gemeente gerangschikt, foto's van de documenten die gevonden werden. In de databank worden de nummers van deze dossiers en een korte beschrijving opgenomen.

Er werd een begeleidend rapport opgemaakt met een overzicht van wat het onderzoek opleverde en met een interpretatie van de gegevens.

2. KENMERKEN VAN DE BEGRAAFPLAATSEN IN DE CO7-REGIO

2.1. Uiterlijke kenmerken van de graftekens

Hieronder worden de eerste indrukken genoteerd. Het zijn facetten die opvielen bij het bezoek aan de 45 begraafplaatsen en die bij inventarisatie en nader onderzoek zullen worden onderbouwd, weerlegd of genuanceerd.

Kerkhoven-begraafplaatsen

Het treft dat het in deze regio vooral gaat over kerkhoven. Tegenover 17 begraafplaatsen zijn er nog 29 kerkhoven in gebruik. Bovendien bevatten ook de verlaten kerkhoven nog funeraire elementen, zoals een calvarie, een grafkapel of muurplaten. De verbondenheid met de kerk en de leefgemeenschap is dermate groot dat ook in de kerken grafstenen of cenotafen (herdenkingstekens) werden aangebracht. Het is te overwegen om deze ook op te nemen bij een inventarisatie, omdat de praktijk uitwijst dat dit erfgoed erg kwetsbaar is.

Materiaalgebruik

Op vele begraafplaatsen van de CO7-regio zijn graven op gewone grond decennia lang bewaard gebleven. Dit is boeiend, want daardoor bieden die begraafplaatsen een ruimer beeld op het begraven, ook op dat van de gewone man. Betonnen en ijzeren kruisen, houten borden, zijn des te krachtiger van uitdrukking als ze bewaard worden in groep. Tegelijk vormen deze graven een bijkomende problematiek, want net omdat ze niet voor eeuwig bedoeld waren, zijn ze vaak in kwetsbare materialen uitgevoerd. Daarom is het belangrijk om de verspreiding van de “graven van de gewone man” in deze regio in kaart te brengen, omdat dan kan bekeken worden op welke begraafplaatsen ze integraal of deels zullen worden bewaard en dan kan er gezamenlijk gezocht worden naar een oplossing voor onderhoud, herstel of restauratie.

Proven

Loker

Haringe

In verband met de bewaringstoestand kunnen het KIK of professionele restaurateurs gecontacteerd worden (zie verder). Zij kunnen onderzoek doen naar de haalbaarheid en betaalbaarheid van conservatie van bijvoorbeeld betonnen kruisen met doorgeroeste bewapening.

De graftekens op vergunningen zijn overwegend opgebouwd uit arduin, en later in graniet. Maar ook hier zijn ijzeren, houten of betonnen graftekens te vinden.

Graftypes

Er zijn graftypes aan te duiden die in de hele regio algemeen verschijnen, zowel op de vergunningen als op de gewone grond. Tegelijk bestaan er plaatselijke varianten, types die enkel in een bepaalde gemeente of dorp voorkomen. Dit valt zeker op bij de betonnen kruisen; er is een model dat overal verschijnt en verder zijn er voor elke gemeente, soms zelfs dorp, unieke ontwerpen. Een onderzoek naar de uitvoerders (lokale producenten?) zal zeker interessante informatie opleveren over de totstandkoming van dit voor de Westhoek typerende grafteken.

Kransendozen waren erg algemeen in de eerste helft van de 20ste eeuw. Nu zijn er hier en daar nog relictten te vinden. Een kindergraf uit Westvleteren, met 3 van dergelijke dozen, illustreert nog hoe men met de overvloedige toepassing van kransendozen de gevoelens van gemis en verdriet wilde uitdrukken. Uitzonderlijk is de toepassing die is aangetroffen in Woesten; de helm van een gesneuvelde wordt er getoond op het familiegraf, achter glas en blik.

Westvleteren

Woesten

Wat opvalt is dat er weinig grafkapellen zijn opgericht. Zoals te verwachten is dit weggelegd voor de steden Poperinge (2 afgebroken, nog 1 in situ) en Ieper (1 grafkapel). Ook de begraafplaatsen van Wijtschate, Brielen en Zillebeke bezitten een grafkapel. Voor de kasteelbewoners van Vlamertinge werd een kapel tegen de kerk gebouwd, voor die van Elverdinge stond de kapel op het kasteeldomein. Te Reningelst staat er op de rand van het kerkhof een kapel ter ere van H. Rita, met het wapenschild van de familie Rijckewaert.

Brielen, grafkapel voor de adellijke familie Hynderick

Wijtschate, grafkapel familie Mullie-Joye

Stijl

Het neoclassicisme overheerst op de begraafplaatsen van de 19de en begin 20ste eeuw, toch bevat haast elke begraafplaats van de regio schitterende neogotische graftekens. De 19de eeuwse vormentaal blijft nog na WOI in gebruik. Tegelijk komt in het interbellum de art deco op.

Brielen

Krombeke

Proven

Ontwerpers en uitvoerders

Een eerste namenlijst van steenhouwers, zoals ze voorkomen op de graftekens, maakt duidelijk dat er steeds een ruim aanbod is geweest van steenhouwers en dat er enkelen een groot bereik hadden, zoals Kaesteker uit Poperinge of Lapierre en Timmermans uit Ieper. Indien een familie zijn standing wilde duidelijk maken, werd veelal met zorg een gereputeerd atelier aangesproken. Dergelijk atelier zorgde ervoor dat er van elk monumentaal model op een bepaalde begraafplaats maar één werd opgericht, zoals de hoge portiek met calvarie (in Vlaanderen een minder courante opstelling op een graf). Dit model werd in exact dezelfde uitvoering opgericht te Dikkebus voor de familie Thevelin-Crabbe en te Loker voor de familie Platevoet-Leynaert (ditzelfde grafteken is zelfs terug te vinden in Handzame, voor de familie Roelens). Telkens is het grafteken gesigneerd "L. Tanghe, Brugge".

Dikkebus, grafteken voor de familie Thevelin-Crabbe

Loker, familie Platevoet-Leynaert

Andere namen die aangetroffen zijn: Verhaeghe Hauspie, De Rudder Comines, Emile Depuydt Ieper, C. Spriet Cantaerie Iseghem, De Plancke Ieper, De Jonghe Ieper, Desmyter Wijtschate, E. Vercagne Bruges, Tidrick E. Poperinghe, D. Beckaert & A. Hatse Veurne, handelsvereniging A. Vonck-Clement Ieper, Durein Ieper, H. Viane Ieper, Berghe-Vandelanotte Comines, Kaesteker-Camerlinck, e.a.

Het echtpaar Kaesteker-Camerlinck en zonen

Firma Kaesteker, Rekhof 55 te Poperinghe

Van sommige steenhouwers zijn de sporen nog duidelijk zichtbaar in het openbare leven. In Ieper verwees een geschilderd opschrift op een herenhuis nabij de stedelijke begraafplaats naar het bedrijf van Roland Deplancke, "handelaar in wit- & blauwsteen, marmer en grafzerken". De reliëfs boven de ramen verwijzen bovendien duidelijk naar het steenhouwersberoep. Het is aangewezen om bij funerair onderzoek dergelijke verwijzingen in kaart te brengen. Ook van belang is het zoeken naar archieven van steenhouwers; documenten en voorwerpen.

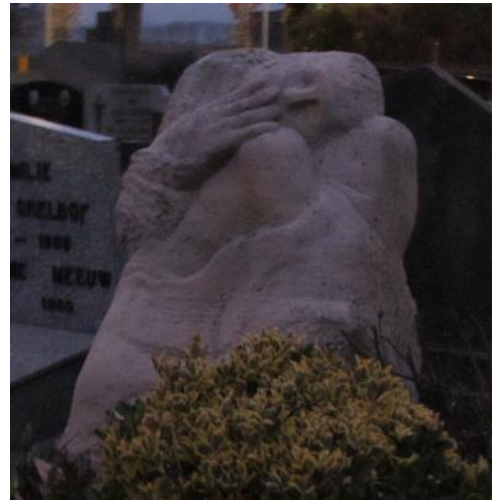
Herenhuis Zonnebeekseweg 2 van steenhouwer Roland Deplancke, n.o.v. uit 1924 van architect Jules Coomans

Maurice Deraedt (1881-1955) is een Iepers beeldhouwer die ook origineel funerair werk leverde, zoals "De Hoop" voor het graf van de familie Depuydt op het kerkhof te Kemmel. In Voormezele is het erg uitzonderlijke graf te bewonderen van architect-uitvinder-kasteelbewoner Ernest Blérot (1870-1957), in Wulvergem het kubistische grafteken voor pastoor De Meulenaere (1874-1924) en in Westouter het graf van de familie Emiel Hardeman (1910-2006), 24 jaar lang burgemeester van Westouter. Inderdaad wordt er nog steeds oorspronkelijk werk geplaatst op graven, zoals in Westvleteren op het graf van Josué Lamaire en zoon Beertin, een werk van Willem Vermandere.

Daarnaast zijn/waren ook serieproducten in de handel te vinden die in een grafteken konden worden opgenomen. Gekend zijn de bronzen die beeldhouwer Sylvain Norga (1892-1968) in hoge oplage liet gieten, en die daardoor verspreid zijn over alle begraafplaatsen in België en omstreken. Villeroy & Boch leverde kwaliteitsvolle grafsculpturen in terracotta, zoals het "slapende kindje" op het kerkhof van Watou.

Kemmel, graf van de familie Depuydt

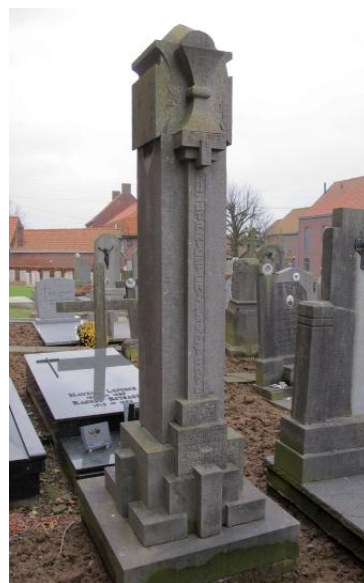
Westvleteren, graf van de familie Lamaire

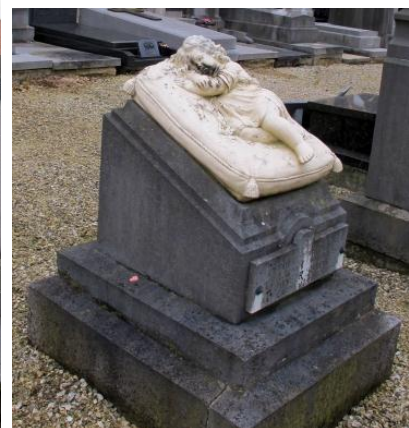
Westouter, graf van de familie Hardeman

Voormezele

Wulvergem

Watou

Een andere specialisatie is het schilderen van letters op ruitvormige houten borden die achter glas werden gezet op betonnen of houten kruisen. Er zijn verschillende handen te herkennen, elk met eigen kalligrafie en een typerende voorstelling van een kruisje of decoratie. Soms is de potloodlijn die de regel aangaf nog zichtbaar. Had elk dorp zijn specialist, waren er “reizende” letterschilders?

Haringe

Woesten

Madonna

Langemark

Symboliek

Zowel typisch funeraire als beroepsgebonden symboliek komt voor en maakt het grafteken sprekend. Misschien is het niet verrassend op te merken dat vooral de Christelijke symboliek overheerst en meerdere graven sterk het geloof belijden, met een opschrift als “CREDO”.

Heraldiek

Adellijke families maken zich op hun graf graag kenbaar met hun wapenschild. De kleuren worden in steen weergegeven met punten en arceringen volgens een vastgelegde conventie, zo wordt rood verbeeld door verticale strepen. Bij de voorstelling horen soms helmtekens, schildhouders, een wapenspreuk op een banderol, e.a. Bij het uitvoeren van een familiewapen kon een beeldhouwer zijn kwaliteiten tonen.

Proven, op een graf zonder naam is dit wapenschild de enige vorm van identificatie; het is het wapen van de familie d'Udekem d'Acoz. De wapenspreuk luidt: *Bello et jure senesco* (Door oorlog en recht word ik oud).

2.2. Structuur van de begraafplaatsen

De monumentaliteit treft bij het betreden van de meeste van deze kerkhoven. Veelal zijn hoge arduinen graftekens in allerlei boeiende variaties, vaak pinakels en (boom)kruisen op forse sokkels, gericht naar de straatkant. Dit bijzondere karakter wordt in Reningelst nog eens onderstreept door de dubbele omheining; aan de straatkant een stenen muur en dan nog eens een ijzeren omheining. Dergelijke processiegang zou ook bestaan hebben in Wulvergem (een dubbele omhaging), in Boezinge (dubbele stenen muur) en Proven (dubbele haag). Onderzoek kan uitmaken of dit inderdaad een lokale traditie is die heden minder zichtbaar is.

Reningelst

Bij het benaderen van een begraafplaats als geheel komt men tot interessante conclusies. De oriëntatie van de graftekens, de plaatsing van de vergunningen en van de graven op gewone grond, het al dan niet groeperen van kindergraven, de militaire perken, de situering van de calvarie of de kapel van de plaatselijke adellijke familie, het padenpatroon (of de afwezigheid ervan), de hekken, poortjes en hagen, de bomen of struiken, het dodenhuisje, ... dit zijn urbanistische elementen die een totaalbeeld scheppen. Confrontatie met de nog bewaarde ontwerpen (die voor de recentere

begraafplaatsen voorhanden zijn, zie verder) kunnen bijdragen om verwaterde structuren te versterken.

Door het systematisch nagaan van deze elementen kunnen patronen worden herkend. Klopt het dat er een voorkeur was om de blijvende graftekens op te richten aan een bepaalde kant van de kerk, zoals in Watou, waar wordt verteld dat oorspronkelijk aan de marktzijde (zuidkant) de arduinen graven, op de vergunningen, stonden en dat de andere kant het armenkerkhof werd genoemd...

Opvallend is dat de calvarie, een traditioneel gegeven op een kerkhof, niet stevast op de gevel van het kerkkoor (oosten) is opgericht, zoals meer gebruikelijk in de rest van Vlaanderen. In deze regio is de calvarie vooral op de zuidelijke beuk te vinden. In Kemmel, Loker, Oostvleteren (verdwenen na de brand in de kerk) en Dranouter is de calvarie bevestigd tegen de westelijke kant van de zuidbeuk, te Nieuwkerke, Dikkebus, Reningelst en Dranouter links van de toegang, dus aan de oostkant van de noordbeuk. De meeste van deze kerken moesten worden herbouwd na WOI. Mogelijk werd dan de plaats van de calvarie gewijzigd. Ook dit element wordt best opgenomen in het onderzoek.

Toen in Boezinge na WOI de kerk en het kerkhof bijna hersteld waren, werd in 1932 een calvarie opgericht in de hoek van de begraafplaats. Deze site zou meteen dienen als begraafplaats voor religieuzen. Een calvarie werd meer dan eens opgericht als grafteken, op die manier vervulde het een dubbele functie: als graf én als voorwerp van de gemeenschappelijke devotie.

Dranouter, kerkhof

Wijtschate, begraafplaats

Ook op de begraafplaatsen is de calvarie haast altijd aanwezig, doorgaans op het uiteinde van de hoofdlaan. Uitzondering is Poperinge (Rekhof), waar twee lanen uitkomen op de calvarie, vanwege het uitzonderlijke driehoekige grondplan. Roesbrugge heeft twee calvaries; één tegen het koor van de kerk en één in het verlengde daarvan tegen de muur.

Er waren gespecialiseerde firma's die dergelijke, doorgaans gietijzeren, beelden leverden.

Wijtschate

Woesten

Een aantal begraafplaatsen heeft perken voorbehouden aan kindergraven, met verkleinde graftekens, vaak lichtblauw geschilderd, de kleur van de kinderen.

Op de meeste begraafplaatsen zijn uniforme militaire graftekens van diverse nationaliteiten aangetroffen, doorgaans op aparte perken, soms solitair tussen de burgerlijke graftekens. In deze studie ligt de nadruk op het burgerlijke funeraire erfgoed, omdat andere onderzoekers zich reeds concentreren op het militaire aspect (vb. op de website van het VIOE <http://inventaris.vioe.be/woi/relict/1074>). Toch wordt het militair getinte erfgoed niet genegeerd. Zeker de militaire oorlogsdoden die in familiegraven zijn begraven worden opgenomen in het onderzoek, alsook uitzonderlijke ontwerpen van oorlogsgedenktekens en opmerkelijke stèles voor de oorlogsdoden, zoals die van Poelkapelle door beeldhouwer Gerard Breemeersch uit Roeselare (niet op website VIOE).

Poelkapelle, gesigneerd G. Breemeersch

Woesten

Vlamertinge

2.3. Statuut van de begraafplaatsen

De regio CO7 telt opvallend veel interessante kerkhoven en begraafplaatsen. Daarbij horen twee erg oude begraafplaatsen uit het laatste kwart van de 18de eeuw met een unieke plattegrond (Ieper en Poperinge) en een aantal interessante begraafplaatsen opgericht na WOII (Elverdinge en Vlamertinge). Het overgrote deel zijn kerkhoven (29 kerkhoven tegenover 18 begraafplaatsen). Een aantal van hen zijn opgenomen in een beschermd dorpsgezicht (Haringe, Reningelst, Watou, Roesbrugge, Woesten). Dat is niet verwonderlijk, integendeel, wegens hun gevarieerdheid en omwille van hun verbondenheid met de kerk en de dorpstructuur is het vreemd dat er niet meer kerkhoven zijn beschermd. Vier van deze beschermingen behoren tot Poperinge, terwijl zeker ook Dranouter, Westouter, Boezinge, Passendale, Loker, e.a. alsook de oude begraafplaatsen Ieper en Poperinge in aanmerking zouden komen voor één of andere bescherming, als geheel of van onderdelen. Inventarisatie en onderzoek zal deze bewering onderbouwen.

De kwaliteit van de bezochte begraafplaatsen en hun graftekens is dus hoog. Vele begraafplaatsen en kerkhoven komen in aanmerking voor grondige inventarisatie. Om de volgorde van aanpak te bepalen zal ook rekening gehouden worden met andere aspecten, zoals de druk op de begraafplaats (vb. noodzaak aan ontruiming of de noodzaak tot inplanting van nieuwe elementen zoals een urnenveld) of de beschikbaarheid van een accuraat grondplan en de beschikbaarheid van de gegevens van de graven.

Proven

3. STAND VAN ZAKEN

3.1. Wettelijke onderrichtingen

Ancien regime

Uit de heiligenverering ontstond in de Middeleeuwen de traditie om te begraven in en rond kerken. De meest gegeerde plek was het hoogkoor, dichtbij het altaar. Omdat het begraven in de kerk erg in zwang kwam werden vanaf de 12de eeuw de grafplaten steeds meer in de vloer ingewerkt zodat ze de eredienst niet verstoorden. Het gedenkteken werd niet altijd aangebracht daar waar de persoon begraven werd. Zo hingen er epitafen tegen de zuilen, terwijl de doden in meerdere lagen begraven werden in de kerk. Zeker buiten de kerk gebeurde het begraven vrij anoniem. Het uitzicht van een kerkhof was niet te vergelijken met die van de huidige begraafplaatsen. Het was de hof van de kerk, waar ook notenbomen of kippenhokken stonden. Er waren niet veel blijvende gedenktekens te vinden. De stoffelijke resten werden geregeld ontruimd en bijgelegd in het knekelhuis.

Jozef II 1784

De scheefliggende en openliggende vloeren in kerken en de onhygiënische omstandigheden werden in de periode van de Verlichting niet langer geduld. Ingrijpende veranderingen in de begraafcultuur werden opgelegd. Jozef II bepaalde met het decreet van 26 juni 1784 dat begraafplaatsen zouden worden opgericht buiten de bebouwde kom. Eén kerkhof kon volstaan voor verschillende parochies in een stad. Plaats en grootte diende door het magistraat bepaald te worden volgens de ligging en de grootte van de bevolking van de gemeente. Bevolen werd de dodenakker te ommuren, een kruis er

op te planten en een huis voor de grafmaker te bouwen. De oude kerkhoven moesten verkocht worden om met de opbrengst de nieuwe "Godsakker" te betalen. Er kon plaats voorzien worden voor protestanten en joden. Kleine "vlekken", kernen met amper enige bewoning, konden worden vrijgesteld van verplaatsing van hun begraafplaats. Vandaar dat er hier en daar nog kerkhoven bleven bestaan. In ieder geval bestond er een grote weerstand tegen dit decreet, zoals te Ieper waar de eerste begrafenis op de stedelijke begraafplaats, op 3 mei 1791, vanwege de protesten van de bevolking moest gebeuren met een geweldig machtsvertoon van de overheid.¹

Napoleon 1804

Van blijvende invloed is het decreet dat in 1804 werd uitgevaardigd door Napoleon. Het gaf de gemeente het gezag over de begraafplaats, ten nadele dus van de clerus. Wat vooral bepalend bleek voor het uitzicht van onze huidige begraafplaatsen was de invoering van het begrip concessie. De aankoop van een grafconcessie biedt particulieren de mogelijkheid om op de begraafplaats langdurig een perceel grond te verwerven en er een blijvend monument op te richten.

Een grafconcessie of een vergunning bestaat nog steeds en kon worden aangekocht voor een bepaalde periode of voor eeuwig op een begraafplaats naar keuze, voor mensen van buiten de gemeente kan dat duurder zijn. Daarnaast kan er ook begraven worden in **gewone grond**. Dat is gratis voor 10 jaar in de eigen gemeente.

Deze mogelijkheden bleven decennialang bestaan. Doorgaans werden de perken met de tijdelijke graven op gewone grond omgeven door eeuwigdurende vergunningen, die meestal opgericht werden op de assen van de begraafplaats en op beeldbepalende plaatsen. De graftekens op de langdurige vergunningen waren berekend op een lang bestaan. Het onderhoud was geen probleem. Er waren tal van hoveniers en steenhouwers gevestigd bij begraafplaatsen. Bepaalde families gaven zelfs een legaat aan de gemeente op voorwaarde dat die het grafteken voor altijd zou onderhouden. Zowel voor deze eeuwigdurende vergunningen, de oprichting van degelijke graftekens en hun onderhoud had men een hoog bedrag over. Men zag het als een investering in de dood, want de hele familie kon er vaak voor generaties terecht.

Wet 1971

Vanuit dat oogpunt lijkt **de wet** op de begraafplaatsen en lijkbezorging **van 20 juli 1971** op een contractbreuk. Vanwege vele volle begraafplaatsen en desinteresse voor de oude graftekens, gebrek aan onderhoud (vaak ook omdat families niet meer op de hoogte waren van het bezit van een familiegraf), een veranderende begraafcultuur,... tal van redenen leidden tot het van hogerhand omzetten van de eeuwigdurende vergunningen in 50-jarige vergunningen die kosteloos kunnen worden verlengd.

Wat altijd al van kracht is geweest sinds Napoleon, is de bepaling dat een grafconcessie met een grafteken dat niet onderhouden wordt in bezit van de gemeente komt, die dan dat grafteken kan afbreken of laten staan.

¹ J.E. Cornillie, Ieper door de eeuwen heen, Ieper, 1950, pg 329.

De wet van 1971 versnelde de afbraak van tal van waardevolle graftekens op Belgische begraafplaatsen, waardoor er op sommige waardevolle sites letterlijk gaten werden geslagen.

Decreet 2004

Toch waren er ook mensen die oog hadden voor de waarde van het funerair erfgoed. Een aantal van hen stichtten 25 jaar geleden de vzw Epitaaf. Door de sensibilisatie die door Epitaaf op gang werd gebracht is er een draagvlak gecreëerd voor het behoud, het beheer en de ontsluiting van begraafplaatsen.

Ook beleidsmatig en structureel werden er maatregelen genomen, niet in het minst met het **“Decreet op Begraafplaatsen en Lijkbezorging”** dat door het Vlaams Parlement werd goedgekeurd in 2004. Daarin werden de kringlijnen uitgezet voor een goed beheer van onze begraafplaatsen door lokale besturen. Het decreet geeft de aanzet tot het erkennen van de waarde en betekenis van lokaal funerair erfgoed.

Het decreet van 16-1-2004²

Het decreet van 16 januari 2004 verwijst expliciet naar het behoud van bepaalde graftekens.

Decreet 16.1.2004 betreffende de begraafplaatsen en de lijkbezorging, met latere wijzigingen (B.S., 10.2.2004, 15.12.2005 en 26.05.2008), art 26.2:

“Het college van burgemeester en schepenen maakt hierbij een lijst op van graven met lokaal historisch belang die als kleine onroerende erfgoedelementen kunnen worden beschouwd. De graven op deze lijst dienen 50 jaar te worden bewaard en onderhouden door de gemeente-overheid. Deze termijn kan worden verlengd. Bij ontstentenis van deze lijst kan het initiatief tot de opmaak ervan genomen worden door de Vlaamse regering of haar gemachtigde. Deze lijst wordt bekrachtigd door het college van burgemeester en schepenen. De Vlaamse regering bepaalt de voorwaarden voor de lijsten van graven met lokaal historisch belang.”

Het uitvoeringsbesluit van 14.05.2004

Besluit van de Vlaamse Regering tot organisatie, inrichting en beheer van begraafplaatsen en crematoria - Hoofdstuk VIII. Graven met lokaal historisch belang

Het uitvoeringsbesluit verduidelijkt het decreet van 2004. Zo wordt omschreven wat concreet wordt verwacht van die lijst van graven met lokaal historisch belang, nl.:

“Art. 47. De lijsten van graven met lokaal historisch belang bedoeld in artikel 26, §2, van het decreet bevatten de graven met een historische, artistieke, volkskundige of socio-culturele waarde die niet beschermd zijn als monument overeenkomstig het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten.

Art. 48. Het college van burgemeester en schepenen bepaalt autonoom welke de graven zijn van lokaal historisch belang.

Art. 49. De lijst met graven van lokaal historisch belang bevat:

² De regelgeving en de omzendbrieven zijn raadpleegbaar op de website van het Agentschap voor Binnenlands Bestuur: www.binnenland.vlaanderen.be, knop: begraafplaatsen.

- 1° informatie over een eventuele concessie en de begraven personen;
- 2° informatie over de bouwfysische toestand;
- 3° informatie over het grafteken;
- 4° een bondige omschrijving van het lokaal historische belang;
- 5° een foto.

De graven van lokaal historisch belang worden tevens aangegeven op een plan van de begraafplaats. Art. 50. Een afschrift van de bekrachtigde lijst met plan wordt bezorgd aan de Vlaamse minister, bevoegd voor de monumenten en de landschappen.

Graven vermeld op de lijst van graven van lokaal historisch belang waarvan het behoud uiteindelijk toch van algemeen belang blijkt te zijn en die als zodanig beschermd worden als monument, worden op het moment van de definitieve bescherming van rechtswege geschrapt van de lijst. “

Omzendbrief 10 maart 2006

Omzendbrief B.A. 2006/03, 10 maart 2006, Hoofdstuk VI. Graftekens (Artikelen 25 - 26)

De omzendbrief herhaalt nog eens de vrijheid van het college van burgemeester en schepenen ten aanzien van de bestemming van de graftekens die eigendom van de gemeente zijn (artikel 26, §2), maar herneemt ook dat de gemeente hierbij dient rekening te houden met het decreet van 3 maart 1976 tot bescherming van monumenten, stads- en dorpsgezichten, inclusief wat de regeling inzake kleine onroerende erfgoedelementen betreft.

Interpretatie van het decreet 2004

Het decreet van 2004 roept met betrekking tot het beheer van het funerair erfgoed bij sommigen vragen op, ondanks de verduidelijkingen die er later aan zijn toegevoegd.

De wetgeving is in feite duidelijk als ze stelt dat de gemeenten een lijst moeten opmaken van graftekens van lokaal historisch belang. Het invullen van de waarden is minder voor de handliggend. Hoe kan de waarde worden bepaald? En hoe wordt die geregistreerd? Wie kan/zal deze taak uitvoeren? Wie zal dergelijk project sturen?

Een aantal gemeentebesturen doet voor het opmaken van dergelijke lijst beroep op de lokale geschied- en heemkundigen. Die zijn inderdaad de hoeders van de lokale kennis, maar zij overschouwen niet altijd alle aspecten van het funerair erfgoed. De praktijk leert dat vooral het toekennen van de waarde van een grafteken een geoefend oog vraagt. Die waarde kan immaterieel zijn, vb. indien het gaat om een graf van een lokale personaliteit, maar ook materieel. Bij het onderzoek van de begraafplaats en de graven komen meerdere aspecten aan bod, zoals de symboliek, stijl, type, materiaal, de figuur van de ontwerper-uitvoerder, de situering op de begraafplaats, de totstandkoming ... dit alles samen scheidt een totaalbeeld. Bovendien staat een grafteken niet op zichzelf. Ook gehelen zijn belangrijk, omwille van de historiek of de harmonie. Het is dus een kwestie van het geheel én de individuen samen op te nemen.

De veldwerkfiche van Epitaaf als antwoord op het decreet 2004

Het opmaken van een fiche voor de systematische registratie van graftekens door Epitaaf (2003-2004), i.s.m. het FORUM, was een antwoord op het decreet. Deze veldwerkfiche werd gelanceerd op een studiedag voor gemeenteambtenaren voor de provincie Oost-Vlaanderen in 2004. Deze fiche werd later omgezet in databanken. De 2 databanken waarmee gewerkt kan worden in een toekomstig funerair project werden voorgesteld in het "Draaiboek en werkwijze bij het inventariseren van funerair erfgoed door een deskundige –coördinator met vrijwilligers", opgemaakt in 2010 door Epitaaf vzw. In het draaiboek wordt de opzet verduidelijkt, de verschillende stappen beschreven en de bestaande databanken en hun mogelijkheden besproken.

3.2. Documentatie in archieven, publicaties en online databanken

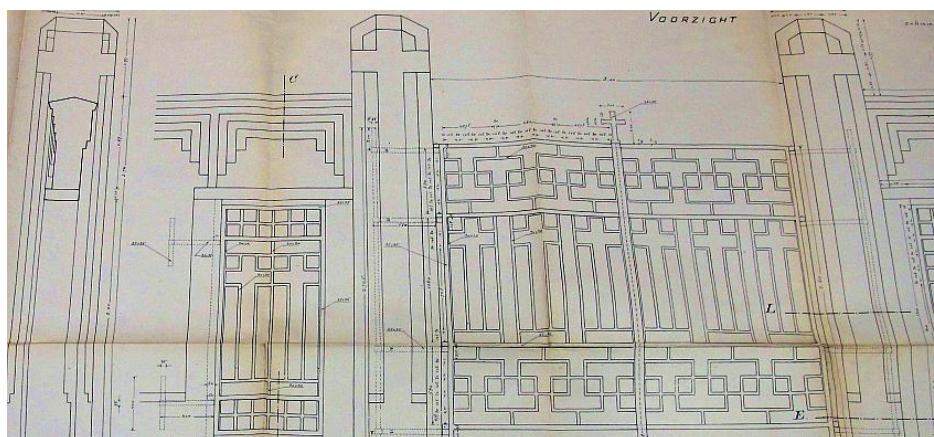
Archieven

De gemeentelijke archieven enerzijds en het Provincie- en Rijksarchief anderzijds vullen elkaar aan. De basisinformatie wordt gevonden in de gemeentelijke archieven. De Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen en het Rijksarchief te Brugge zijn interessant omdat ze kunnen zorgen voor de ontbrekende link.

- Provinciale Archiefdienst West-Vlaanderen en het Rijksarchief te Brugge

De dossiers van het Provincie- en Rijksarchief bevatten vooral briefwisseling naar aanleiding van vergroting, verandering of aanleg van (de muur rond) de begraafplaats. Weinig praktisch voor het funeraire onderzoek is dat deze stukken verspreid zijn over verschillende dossiers en niet gegroepeerd per begraafplaats of gemeente. Het vooronderzoek dat is gevoerd in het Provincie- en Rijksarchief pretendeert niet volledig te zijn, wel werden er al heel wat stukken geconsulteerd en die werden gefotografeerd en per begraafplaats gerangschikt.

Tussen de geraadpleegde briefwisseling werd een enkele keer een ontwerp aangetroffen. Voor Zonnebeke zijn er ontwerpen bewaard, zowel voor de fraaie omheining rond het oude kerkhof (gedateerd 1907, afd. 6870 2) als voor de muur en toegangspoort van de nieuwe begraafplaats (gedateerd 1934, afd. 3 7468).

Zonnebeke, detail uit een ontwerp voor de muur en toegangspoort, 1934, AP W-VI, Afd. 3, 7468.

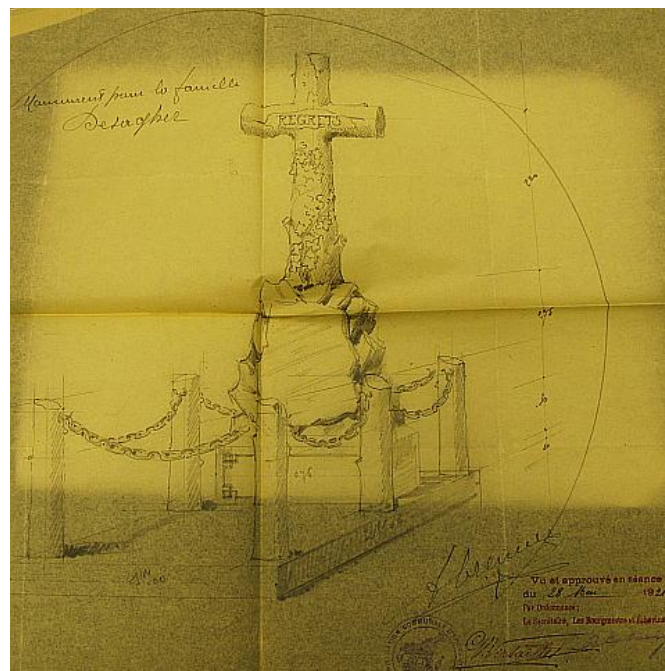
De meeste informatie is te vinden bij de “derde afdeling”, maar ook de dossiers “M&L” kunnen informatie over begraafplaatsen opleveren, zoals opmerkingen bij beschermings- of restauratiedossiers van dorpsgezichten of kerken.

In de Provinciale Archiefdienst worden alle dossiers over het toekennen van erfgiften bewaard. Ze zijn per jaar gerangschikt (niet per naam of plaats) en handelen doorgaans over schenkingen aan kerkfabrieken. Het valt dus niet snel uit te maken of er ook legaten zijn waaraan het onderhoud van een grafteken is verbonden.

- *Stedelijke en gemeentelijke archieven*

In geen van de gemeenten werden voor vergunningen aparte dossiers met briefwisseling aangetroffen. De gegevens worden doorgaans bijgehouden op steekkaarten of zijn ingevoerd in een databank (zie verder). Het gaat dan om gegevens zoals datum aankoop, naam, titularis, prijs, ligging, duurtijd en wie er begraven werd. Voor oude graven (vóór 1920) ontbreekt vaak deze basisinformatie.

Ontwerptekeningen die de aanvraag tot oprichten van een grafkelder of grafteken vergezellen zijn enkel gevonden voor Ieper, voor de jaren 1921 tot 1927, in het Stadsarchief van Ieper.³ Het gaat vooral om schetsen van kruisen, sarcofagen en grafkelders. De briefhoofden van steenhouwers op de begeleidende brieven bezorgen dan weer informatie over de uitvoerders.

Ontwerp bij de aanvraag tot oprichting van een grafteken voor de familie Desagher, goedgekeurd op 28 mei 1921, 572.12 Graftekens-Grafkelders, SAI secretariaat 945-966

³ SEC/136: "stukken betreffende graftekens en -kelders op de stedelijke begraafplaats".

Erg informatief zijn de dossiers over *oorlogsschade* van het arrondissement Ieper die bewaard worden in het *Fonds Antony* (AF). Dit werd nagelaten aan het SAI door Antony, bibliothecaris en staatscommissaris van de oorlogsschade na WOI. Van de 3266 stukken zijn er 29 die betrekking hebben op tussenkomsten voor graftekens. Telkens wordt het adres en het beroep van de vragende partij opgegeven. Meestal betreft het graftekens van Ieper, een enkele keer van Zonnebeke. Het dossier 801 bevat bijvoorbeeld de briefwisseling rond de grafkapel de Stuers op de stedelijke begraafplaats van Ieper. Uiteindelijk werd er 8784,00 fr. toegewezen voor herstelling van de grafkelder, de grafkapel en interieurelementen zoals opschriftplaten. Er zijn ook verzoeken van beeldhouwers en stenhouwers die om schadevergoeding vragen voor vernield beeldhouwmetaal. Eén van hen is de Ieperse beeldhouwer Maurice Deraedt.

Vooraf kinderlozen die kapitaalkrachtig waren gingen over tot het storten van een "Erfgift", een legaat voor het eeuwige onderhoud van grafmonumenten, zoals Ridder Gustave de Stuers voor de familiekapel op de stedelijke begraafplaats van Ieper. Het ging over aanzienlijke bedragen, doorgaans overgemaakt aan de stad of van het Bureau van Weldadigheid (nu O.C.M.W). Het kan de moeite zijn om die legaten op te sporen.

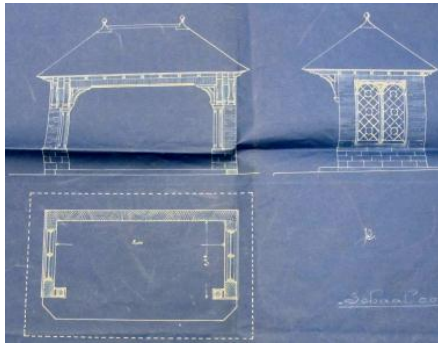
Archiefstudie brengt inzicht in de begraafplaats als structuur. De begraafplaats van Vlamertinge heeft kracht in zich die verwaterd is. Dat valt des te meer op bij vergelijking van de huidige situatie met het oorspronkelijke ontwerp uit 1948 door provinciaal architect Jos Vanhoute (SAI; GA 08/126).

Ontwerp van het kruis op de uitbreiding van de stedelijke begraafplaats te Ieper, SAI GA01140

Vlamertinge ontwerp uit 1948 met een duidelijk groenaccent, SAI, GA08/12

Ontwerp van het schuilhuisje voor de stedelijke begraafplaats te Ieper door Jules Coomans, 1929, SAI GA01140

Het stadsarchief van Poperinge bewaart 19de eeuwse plannen van de oude stedelijke begraafplaats. Deze bleken erg verhelderend bij de studie van de begraafplaats tijdens het pilootproject.

In het SAI werden plannen aangetroffen voor de uitbreiding van de stedelijke begraafplaats van Ieper (1941-1949). De indelingsmuren met trappartijen werden in drie fasen aangelegd. De “schuilplaats” (ontwerp 1929) en het huis van de grafmaker (ontwerp 1923) zijn beide getekend door stadsarchitect Jules Coomans (1871-1937).

Publicaties

Voor een aantal dorpen zijn uitstekende publicaties voorhanden, zoals voor Westvleteren⁴ en voor Brielen⁵. Deze uitgaven hebben oog voor de diverse aspecten van het leven in de wijk en behandelen daarbij de evolutie van het kerkhof, graftekens en personen die er begraven zijn.

Het heemkundig tijdschrift “De Boezingenaar” lanceerde een oproep naar informatie over wie er begraven kon zijn onder twee grafkruisen met onleesbaar opschrift. Het resulteerde in een publicatie van het levensverhaal van een dorpsfiguur, “Fieltje Tack” alias Felix Degheldere (1864-1958).⁶

In de publicaties van de musea van Ieper zijn tal verwijzingen te vinden naar het funeraire. Zo zijn sprekende foto’s van de stedelijke begraafplaats van Ieper te bekijken in: Jan Dewilde. *Godenschemering over Ieper. Ieper gezien door de fotografen Léontine, Maurice en Robert Antony (1893-1930)*, Ieper, 2007, pg 172 en 173. De Stedelijke Musea hebben in hun documentatie ook ongepubliceerde stukken met betrekking tot het funeraire.

⁴ Herman CAULIER, Domien DOISE, Dany Titeca e. a., *Westvleteren in de rust van een beek en een abdij*, Westvleteren, 2009.

⁵ Steve SNICK & Ghijsbrecht LOUWIJE, Brielen. Zo'n klein dorp... zo'n groot verleden, Vonksteen, Langemark, s.d. (2001).

⁶ “Dubbel grafkruismysterie voor de helft (of meer) opgelost”, in: “De Boezingenaar, tweemaandelijks tijdschrift over Boezinge en Zuidschote toen en nu”, jg. 37, nr. 6, 2010, pg 139-141.

Online databanken

- www.historischekranten.be

Online kan via uiteenlopende trefwoorden gezocht worden op kranten uit de regio. Ook advertenties kunnen worden opgevraagd, wat heel wat informatie oplevert over steenhouwers.

- www.westhoekverbeeldt.be

Voor iconografisch materiaal is de beeldbank erg interessant.

In het kader van dit onderzoek werd voor elke begraafplaats in de regio C07 op verschillende trefwoorden gezocht naar fotografisch materiaal (zie in folder bij de foto's van de betreffende begraafplaatsen). Naast documentaire informatie bieden deze afbeeldingen en hun begeleidende nota inzicht in funeraire gebruiken. Zo is duidelijk te zien dat de voor de streek typerende wit marmeren votiefplaten, werden meegedragen in de rouwprocessie. Ook het houten grafkruis kon deel uitmaken van de lijkstoet.

HEU007502312, "Gustaaf Ollevier".

HEU004506142: beschrijving: "Poperinge: Begrafenis Maurice Deroo omgekomen in koolmijn: De begrafenisstoet trekt door de Bruggestraat op weg naar het kerkhof. De dragers van de plaat vooraan zijn Roger Tresy en Gilbert Verstraete. 14 maart 1955"

HEU004503414 : beschrijving: "Watou: begrafenis van Gerard Dauchy op 29 mei 1951". Een groep jonge mannen poseert bij een kist met marmeren plaat, bij inzoemen is te lezen dat er genoteerd staat: "aandenken aan onze BJB BROER GERARD" (Boerenjeugdbond).

HEU004502457: beschrijving: "Watou: begrafenis van Gerard Dauchy op 29 mei 1951: de 21-jarige Gerard Dauchy wordt begraven in Watou. Zijn BJB-vrienden (boerenjeugdbond) treden in twee rijen geüniformeerd binnen in de kerk, Michel Leurs draagt het kruis."

3.3. Gemeentelijke diensten

De gemeenten bezitten een grote vrijheid in de inrichting en het beheer van hun begraafplaatsen. De gemeenteraad regelt de uitoefening van dat recht. Daarom kan de reglementering inzake begraafplaatsen verschillen van gemeente tot gemeente. Zo geldt niet voor alle gemeenten dezelfde berekening voor de looptijd van vergunningen.

Bij het beheer van de begraafplaatsen is het belang van de burgerlijke stand niet te onderschatten. Daar worden de gegevens bijgehouden van wie waar begraven is, in gewone grond of in een vergunning, de looptijd van de vergunning, enz. Bovendien is de burgerlijke stand het aanspreekpunt van de bevolking.

Vergunningen

De manier van registreren is bij de 7 gemeenten in basis hetzelfde. Doorgaans zijn de gegevens van de grafvergunningen (datum aankoop, prijs, namen, levensdata, looptijd, ligging) genoteerd in begraafboeken en op fiches. Een aantal gemeenten heeft deze gegevens omgezet in een databank.

- genoteerd op fiches: Heuvelland, Poperinge en Ieper (alle deelgemeenten)

- ingevoerd in een databank: Vleteren, Zonnebeke, Poperinge, Langemark-Poelkapelle, Mesen, Ieper (enkel stedelijke begraafplaats)

Vaak worden de diensten geconfronteerd met een erfenis uit een verleden, waar eerder nonchalant met de concessiegegevens werd omgegaan, of met het ontbreken van een archief van vóór WO1 wegens oorlogsschade. Zaak is deze gegevens aan te vullen, met de opschriften van het grafteken (niet 100% sluitend) en diverse archieven, wat door een aantal gemeenten reeds werd uitgevoerd.

Fiches Heuvelland

Plattegrond

Voor elke begraafplaats is er minimaal een handgetekend plattegrond voorhanden. Deze zijn, behalve voor Poperinge, up-to-date gehouden. Vleteren heeft dankzij de inspanningen van Dany Titeca een voorsprong. De drie begraafplaatsen werden opgemeten en in een digitale kaart omgezet met een tekenprogramma (VISIO Microsoft, zie bijlage). Elk vakje van een grafteken werd verbonden met de gegevens van de graven in de Access-databank, die ook door Titeca opgesteld werd. Het geheel is te raadplegen op www.begraafplaatsenvleteren.be.

Op sommige begraafplaatsen liggen de vergunningen gescheiden van de graven op gewone grond. Elders lijkt de begraafplaats organisch gegroeid en liggen de diverse vergunningen en graven op gewone grond door elkaar, wat een broederlijk gegeven is, maar niet praktisch voor het beheer, voor de stabiliteit of voor het onderhoud door de groendienst. Voor een lange termijnplanning dienen allerlei elementen te worden afgewogen.

Aanbevelingen (zie ook hoofdstuk IV):

- De huidige toestand van alle begraafplaatsen laten opmeten (behalve voor Vleteren) bij voorkeur met GRB-skelet, zie verder.
- Bij voorkeur het opgemeten plan omzetten in GIS of een andere toepassing.
- Eventueel het omzetten van de papieren graffiches naar een digitale databank, die gekoppeld kan worden aan GIS.
- De mogelijkheid nagaan van de koppeling van de digitale plattegrond en de digitale graffiche aan de databank met de inventaris funerair erfgoed voor de 7 gemeenten. Voor de databank funerair erfgoed kan er gewerkt worden in Access, zoals in het pilootproject Poperinge, of met de databank die gepromoot wordt door TERF (www.versteendegetuigenissen.be).

Een komende inventarisatie blijkt erg dringend voor een aantal begraafplaatsen, waar er geruimd moet worden wegens plaatsgebrek en/of invoering van nieuwe elementen zoals een urnenveld, zoals voor Dranouter, De Klijte, de stedelijke begraafplaats van Ieper, Langemark en Bikschote.

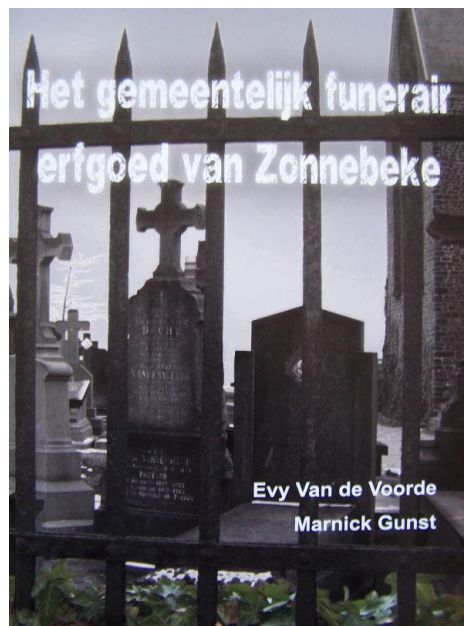
Fragment werkplan Kemmel, Heuvelland

Een algemene opmerking, die opgaat voor alle gemeentes, is dat nergens, ook niet op de gemeentelijke websites, de adressen van de begraafplaatsen van de CO7-regio terug te vinden zijn. Voor het vinden van kerkhoven is het probleem minder groot, maar het was vaak zoeken om de begraafplaatsen terug te vinden.

3.4. Inventarisatie en onderzoek

Bij het bezoek aan de gemeentediensten viel op dat er inzake funerair erfgoed weinig structurele samenwerking is geweest tussen eventuele betrokken partijen als groendienst, cultuur, burgerlijke stand en vrijwilligersorganisaties. Daarentegen zagen we dat bij een aantal gemeentes wel de potentie, de wil en de gedrevenheid bestaat om “iets” te doen. Wat algemeen blijkt is de onbekendheid. Er is weinig zicht op wat er kan gebeuren, door wie en wat het zou opleveren. Hier en daar werden al initiatieven genomen, maar die behelzen doorgaans een deelaspect vb. het opmeten van de begraafplaats en fotograferen van elk graf en dit digitaliseren (Vleteren), biografisch onderzoek (Ieper), gedeeltelijke inventarisatie van graftekens die moeten verdwijnen (Zonnebeke).

Inderdaad is het vastleggen van de actuele situatie noodzakelijk als basis om aan degelijk onderzoek te kunnen doen. Dankzij de inzet van Dany Titeca beschikt Vleteren over een digitaal grondplan van haar begraafplaatsen die gelinkt is aan de Access-databank met gegevens over de graven. Biografisch onderzoek is belangrijk om inzicht te krijgen in de plaatselijke verhoudingen.

Zonnebeke heeft dankzij de Werkgroep Funerair Erfgoed Zonnebeke al een grote stap gezet. Zij onderzochten de vijf begraafplaatsen van Zonnebeke, wat resulteerde in een publicatie die de diverse funeraire aspecten aan bod liet komen. Deze inventarisatie is niet volledig. Er is een belangrijke start gemaakt, maar de begraafplaatsen zijn niet als geheel onderzocht en enkel de niet-verlengde vergunningen werden bekeken. De bepaling van de selectie gebeurde enerzijds vanuit kunsthistorisch inzicht en met respect voor de ligging, maar bij de uiteindelijke beoordeling kreeg het administratieve aspect toch de overhand (goede toestand grafteken, voor elke begraafplaats evenveel selecteren, van elk exemplaar één, enkel de hoofdlaan is erkend als belangrijke structuur).

Poperinge gaf met het pilootproject aan dat een inventarisatie vruchten afwerpt en dat het daarbij niet stopt. Inventarisatie is het begin van een planning op langere termijn in samenwerking met verschillende diensten. Het resultaat van het onderzoek werd er positief ontvangen door de bevolking en de gestandaardiseerde data bieden werkbare informatie aan de gemeente.

In de regio bestaat er een publieke belangstelling voor het gemeenschappelijke erfgoed en voor het bovenhalen van verhalen, zoals het initiatief rond kapelletjes in Langemark-Poelkapelle en de werking van de beeldbank aantoont. Er kunnen vrijwilligers van 'WESTHOEK Verbeeldt' betrokken worden bij het opzetten van het funerair project, al zijn die vaak druk bezet. Voor het pilootproject in Poperinge kwamen er mensen zich aanbieden die nog niet bij één of ander project zoals 'POPERINGE Verbeeldt' betrokken waren. Een aantal van hen werd persoonlijk aangesproken.

Passendale

Vanuit alle gemeenten reageerden de mensen die instaan voor de begraafplaats positief over een mogelijk toekomstig funerair inventarisatieproject. Zij vinden dit essentieel als basis voor een degelijk beheer, zowel administratief, als op gebied van erfgoed, cultuur, groen en het stedenbouwkundige aspect. Omdat op vele begraafplaatsen jarenlang niet geruimd is, moet er wegens plaatsgebrek op een aantal begraafplaatsen orde op zaken worden gesteld. Daarbij wil men omzichtig tewerk gaan. Men heeft respect voor dit erfgoed, voor de emotionele impact en de publieke opinie. Een neutrale werkgroep onder leiding van een deskundige, die het funerair erfgoed grondig bestudeerd en aanbevelingen in beheer en onderhoud formuleert zou daarom erg gepast zijn. Bij alle gemeenten wordt ervaren dat de tijd er rijp voor is.

3.5. Overzicht per gemeente

HEUVELLAND

Organisatie burgerlijke stand

De gegevens van de graven zijn vlot te vinden in een systeem van papieren fiches en lijsten. Het repertorium bevat voor elk graf de gegevens, toch zeker na 1920.

Voor elke begraafplaats zijn er plattegronden voorhanden, op papier, niet altijd op schaal maar wel up-to-date. Ze liggen ter beschikking bij de burgerlijke stand, samen met de oudere plannen zodat er een evolutie is op te volgen.

Toestand van de kerkhoven en begraafplaatsen

Eind 20ste eeuw zijn er drie nieuwe begraafplaatsen opengesteld, voor Kemmel, Nieuwkerke (1997) en Westouter (1996). Er zijn besprekingen gaande over de aanleg van een nieuwe begraafplaats voor Dranouter. De kerkhoven van deze gemeenten zijn waardevol, het inventariseren is belangrijk om het toekomstig beheer ervan uit te stippelen. Het is te bestuderen of men er in de toekomst nog nieuwe begravingen zou toestaan, of herbruik. Die afweging kan gemaakt worden, want net zoals een huis blijft een gebruikte begraafplaats in een betere toestand.

Vanwege plaatsgebrek zijn er voor Dranouter en De Klijte ruimingen gepland. Deze zaak is erg dringend. Voor de begraafplaatsen van Dranouter en De Klijte is het van belang dat het inventarisatieproject snel kan opstarten.

Inventarisatie en onderzoek funerair erfgoed, archieven en heemkundigen

Er is nog geen funerair onderzoek uitgevoerd. Het gemeentelijk archief is goed geordend en alle documenten zijn bereikbaar (zie overzicht in bijlage en in de databank).

IEPER

Organisatie burgerlijke stand

**Voor de stedelijke begraafplaats Ieper is een plan opgemaakt in GIS, waarvan momenteel de inhoud benoemd wordt. De gegevens van de graven werden ingebracht in een Access-databank, die nadien werden overgezet in een ander programma ... dat binnenkort vervangen zal worden door een nieuw systeem.*

**Voor de 10 andere begraafplaatsen bestaat geen digitaal systeem vóór 2002. Vanaf 2002 zijn de gegevens digitaal ingevoerd. Per begraafplaats zijn er fiches gerangschikt (20ste eeuw). Er is een plattegrond op papier, die met de jaren is geactualiseerd. Er bestaat geen reglement over herbruik en peterschap maar dat zou in de praktijk al wel bestaan. Zo is het graf van Theodoor Ceriez voorbehouden voor De Bode (leeft nog).*

Voor de burgerlijke stand van Ieper is het nuttig dat bij inventarisatie een veld wordt voorzien voor de laatste sterfdatum. Dit is handig voor het bepalen van de duur van de vergunning.

Toestand van de kerkhoven en begraafplaatsen

**De stedelijke begraafplaats van Ieper* had oorspronkelijk als principe dat rondom de perken de vergunningen lagen en binnenin de graven op gewone grond. Deze regel is doorheen de jaren niet altijd gevolgd, zodat er op de binnenperken ook vergunningen een plaats kregen. De binnenperken op het oude gedeelte zouden dringend geruimd moeten worden (de graftekens, de stoffelijke overschotten zouden ter plekke blijven). De kleigrond en de hoge watertafel maakt het onmogelijk om binnen de oude perken nog begravingen uit te voeren. Hier zullen urnenvelden worden aangelegd. Deze geplande verwijdering van graftekens roept een aantal problemen op. Na de verwijdering van de gewone graven, waarvan een aantal graftekens nog in redelijke staat zijn, zouden op de binnenperken een aantal graftekens op vergunningen blijven staan, die in slechte staat verkeren. Er zijn anderzijds een aantal graven op gewone grond die het bewaren waard zijn, zoals het graf van de Ieperse beeldhouwer Maurice Deraedt. Een inventaris kan duidelijkheid brengen welke graven de moeite zijn om te bewaren, ter plaatse of in uitzonderlijk geval, op een andere plaats. Eens uitgemaakt waar de waardevolle accenten op de begraafplaats liggen kan een degelijk beleidsplan voor de komende jaren gemaakt worden.

**Voor de 10 andere begraafplaatsen* is geen ruiming op korte termijn gepland. Er zijn ontwerpen gemaakt voor Voormezele, Brielen en Sint-Jan, en een uitbreiding gepland voor Zillebeke.

Inventarisatie en onderzoek funerair erfgoed

De laatste decennia toonden heel wat personen en organisaties interesse voor de stedelijke begraafplaats van Ieper. De stad ondersteunde enkele initiatieven die uitgevoerd werden door vrijwilligers. Deze initiatieven stonden los van elkaar. Blijkbaar werden ze uitgevoerd zonder nadere bespreking met de partijen die erbij betrokken zijn (burgerlijke stand, groen, cultuur, informatici).

- In 1998 legde de heemkring Iepers Kwartier een lijst voor aan de gemeente met graftekens van belang, ondertekend door Freddy Bauwen, Pierre Notebaert en Staf Verheye.

- Op vraag van de stad maakte Staf Verheye, toen secretaris van de heemkring Iepers Kwartier, in 1998 een legatenlijst op. Eertijds hebben meerdere families een erfgift of een legaat (voor die tijd een aanzienlijk bedrag) overgemaakt aan de gemeente in ruil voor het eeuwig onderhoud van hun graf. In Ieper zijn deze namen niet bijgehouden. Aangezien het een langdurig onderzoek zou zijn om alle collegebesluiten hierover op te vragen heeft de stad Ieper een oproep gedaan aan families en een beroep gedaan op het collectief geheugen om die lijst te reconstrueren (het OCMW zou 2 grafvergunningen onder haar hoede hebben).

- Om de gegevens van de graven aan te vullen werden in 2003 senioren en andere vrijwilligers geëngageerd om in de deelgemeenten de namen te noteren van de graftekens. Per begraafplaats is

er een enveloppe met notities op papier; per graf staan enkele gegevens genoteerd van het opschrift: naam, voornaam en geboortejaar en sterfjaar.

- De problematiek van het omgaan met funerair erfgoed werd in 2004 als aandachtspunt op de gemeenteraad gebracht door Erfgoedcel Ieper. Er werd verwezen naar het decreet van 2004 en men vroeg daarop de voorlopige opschorting van afbraak van vooroorlogse graftekens, zodat deze materie integraal kon onderzocht worden. Hiertoe zou de Erfgoedcel een werkgroep funerair erfgoed samenstellen met vertegenwoordigers van de stedelijke musea, het stadsarchief, de groendienst en de dienst burgerlijke stand. Het belang van de stedelijke begraafplaats van Ieper werd in dit schrijven kort maar deskundig toegelicht. Bij de waardering van de begraafplaats wordt terecht stilgestaan bij de personaliteiten die er zijn begraven, bij de architectuurhistorisch waardevolle en erg monumentale graftekens uit de periode 1845-1870 die pareltjes van neoclassicisme of neogotiek zijn, en de unieke aanleg met de hoofdlaan die uitgaat op een cirkelvormige laan waarbinnen een heuvel met calvarie.⁷

- In 2008 volgde de uitgave van de concessiegegevens van het oude gedeelte van de Ieperse begraafplaats door Freddy Bauwen. Het onderzoek van Freddy Bauwen was dubbel. Enerzijds is er de inventaris: *Oude Ieperse begraafplaats. Inventaris van de concessies*, Ieper, 2008. Het betreft de opmaak per perceel (met kaartje) van de namen van de personen die begraven zijn in die concessie, en dat voor het oude gedeelte van de stedelijke begraafplaats. Daarbij wordt een eigen nummer gekoppeld aan de grafvergunning, jammer genoeg zonder verwijzing naar de nummering die gebruikt wordt door de burgerlijke stand. Het tweede luik van zijn onderzoek omvatte 120 biografieën van personen die begraven werden op de stedelijke begraafplaats van Ieper, met portretfoto, afbeeldingen van het huis waar ze woonden enz. Deze publicatie is uiteindelijk niet gerealiseerd. Bauwen bezorgde zijn teksten aan de Gidsenbond, die in het nr. 2010/5 reeds 12 biografieën opnam naast een foto van het grafteken.⁸ Deze biografieën zijn enkel gericht op de personen die er begraven zijn en geven geen informatie over het grafteken.

Al deze initiatieven samen resulteerden in een lijst met namen van graftekens die het waard zijn om te bewaren. Deze lijst is in feite een bundeling van de namenlijst van Freddy Bauwen en één van Dominiek Dendooven (Stedelijke Musea). Vooral de personaliteiten en kunsthistorisch waardevolle graven van het oude gedeelte zouden hierop staan. Tot hiertoe werd dus vooral aandacht geschonken aan het oude gedeelte, terwijl ook de uitbreiding van 1941 en later interessant is wat betreft aanleg en invulling. Ook voor de burgerlijke stand is deze lijst niet voldoende, omdat het decreet van 2004 meer vraagt dan enkel namen, ook een beschrijving, waardebeoordeling, foto enz. (zie hoofdstuk 3.4.) Ondanks de inspanningen die gedaan zijn, heeft men dus nog geen gecoördineerde werking rond de Ieperse begraafplaats kunnen opstarten.

⁷ Uit: Voorstelling probleemstelling door Erfgoedcel Ieper aan gemeenteraad, nov 2004.

⁸ Chris Beel, Oswald Gryson m.m.v. Freddy Bauwen, "12 belangrijke families en figuren op de stedelijke begraafplaats te Ieper", in: Gidsenkroniek Westland, nr. 5, 2010, pg.101-114.

Uit een gezamenlijk gesprek met de diensten cultuur, groen en burgerlijke stand is gebleken dat alle diensten een grondige inventarisatie van de stedelijke begraafplaats van Ieper bepleiten en dat die best zo snel mogelijk gerealiseerd zou worden. Eerdere projecten met vrijwilligers doen bij sommigen vragen oproepen bij de meerwaarde tot het inzetten van vrijwilligers bij dergelijk project (snelheid-accuraatheid). Deze opmerking komt voort uit de ervaring met initiatieven die weinig productief bleken omdat ze op een niet-gecoördineerde en eenzijdige manier waren tot stand gekomen.

Archieven en heemkundigen

De heemkring Iepers Kwartier staat positief tegenover een eventueel inventarisatieproject en wil haar medewerking verlenen. De heemkring Selebeke werd nog niet gecontacteerd.

Freddy Bauwen is goed vertrouwd met de historische figuren van de stad Ieper en wil het onderzoek bijstaan, daar waar biografieën en verwijzingen naar gebeurtenissen in Ieper aan bod komen.

Op 4 september 2010 vond een druk bijgewoonde gidsbeurt plaats door Chris Beel en Oswald Gryson van de Gidsenkring Ieper met nadruk op herdachte personen en de symboliek. Ze voeren geen onderzoek.⁹

Pluspunt: Ieper beschikt over een dynamisch archief waar heel wat bruikbare informatie wordt bewaard en waar heel wat personen samenkomen om informatie over Ieper en zijn historische bewoners op te sporen. Ook Ghislain Leroy (groendienst) is er na zijn werkuren te vinden. Hij bracht ons op het spoor van het Fonds Antony (oorlogsschade, zie bij archieven).

LANGEMARK-POELKAPELLE

Organisatie burgerlijke stand

De gegevens van alle vergunningen zijn ingebracht in een databank. Plattegronden op papier zijn voorhanden voor alle begraafplaatsen.

Toestand van de kerkhoven en begraafplaatsen

Opmerkelijk is dat de graven op gewone grond nog ongemoeid zijn gebleven en bijvoorbeeld in Langemark een groot gedeelte van de begraafplaats beslaan. Daarbij staan graven van 70 jaar oud, wat voor gewone graven toch eerder uitzonderlijk is. Dit groot aanbod van betonnen en ijzeren kruisen, graven van “de gewone man” die elders verdwenen zijn, vormt een uitdaging voor studie en beheer, als voorbeeld van hoe met dit specifieke erfgoed om te gaan. Er kunnen contacten gelegd worden met materiaalspecialisten om te bekijken of geheel of gedeeltelijk behoud mogelijk/onzinnig dan wel aan te raden is.

Om reden van nood aan plaats en vraag van ontruiming van het perk met gewone graven is onderzoek van de begraafplaats van Langemark vereist.

⁹ <http://www.gidsenkringieper.be/laatste%20berichten/bericht9/bericht9.html>. Zij melden op deze website dat de begraafplaats dateert van 1874, maar ze werd in gebruik genomen in 1791.

Crematie gaat in stijgende lijn en maakt al meer dan 50% uit ten opzichte van het begraven in Langemark-Poelkapelle. Daarom zijn nieuwe invullingen zoals urnenvelden noodzakelijk.

In het voorjaar 2011 zal er een urnenveld worden aangelegd op het kerkhof van Bikschote. Enig inzicht in de geschiedenis en de structuur van dit, weliswaar kleine kerkhof, is daarbij onontbeerlijk. De keuze van de plaats waar dit zal worden ingeplant is bepalend voor het toekomstige beeld van het kerkhof en hoe het zal evolueren. Bij de keuze van de plaats en bij de vormgeving van het urnenveld zal men sowieso rekening moeten houden met een aantal aspecten: waar is er plaats of kan er plaats gemaakt worden, is deze plaats geschikt voor het doel, kan men daar later het urnenveld nog uitbreiden, is de manier van inplanten en de bewegingen die de bezoekers gaan maken in overeenstemming met de verhoudingen op het kerkhof, is er rust geboden aan dit perkje, hoe is de inplanting van het groen voorzien? Dergelijke overwegingen kunnen enkel gemaakt worden in het kader van een langetermijnplanning.

De begraafplaats van Poelkapelle is een erg interessant ontwerp uit de jaren 1960, met een unieke sfeer. Om hiermee behoedzaam om te gaan is ook hier inventarisatie aan te bevelen.

Inventarisatie en onderzoek funerair erfgoed, archieven en heemkundigen

Over de begraafplaatsen zelf is er nog geen onderzoek gebeurd. Er is in de gemeente wel een traditie ontstaan om een aantal vrijwilligers-onderzoekers bijeen te brengen rond een bepaald thema. Vaak betreft het een samengaan van erfgoed en verhalen, wat ook op de begraafplaatsen erg speelt. Het thema *Kapelletjes in Langemark-Poelkapelle* resulteerde in 2007 in een uitgave met dezelfde titel, geschreven door Georges Vandromme.¹⁰

Daar er een traditie bestaat om te werken met vrijwilligers rond erfgoedthema's zijn er lokalen met pc beschikbaar, ook in het weekend.

MESEN

Organisatie burgerlijke stand

De stad beschikt over een eenvoudige, accurate access-databank waarin de gegevens van de grafvergunningen zijn ingebracht. Voor de oudste graven, van vóór WOI, zijn niet alle gegevens voorhanden. Er is een getekende plattegrond van de begraafplaats beschikbaar die accuraat is.

Toestand van de kerkhoven en begraafplaatsen

Er is één begraafplaats, op langwerpige plattegrond. Op de hoofdlanen staan de vergunningen, links van de toegang zijn de gewone graven gesitueerd. Een aantal oude graven zouden nog van de kerk zijn overgebracht. Deze winter is er nog een stuk grond aan de begraafplaats toegevoegd, dus er is geen plaatsgebrek.

¹⁰ Georges Vandromme, *Kapelletjes in Langemark-Poelkapelle*, Langemark-Poelkapelle, 2007.

Er is geen nood aan dringende ruiming, maar onderzoek is aangewezen voor het beheer op lange termijn. Oude graven die dreigen af te takelen kunnen bvb. door “peterschap” of “herbruik” een nieuw leven krijgen. Om een overzicht van de mogelijkheden te krijgen, moeten de krachtlijnen van de begraafplaats in kaart worden gebracht.

Inventarisatie en onderzoek funerair erfgoed, archieven en heemkundigen

Mesen beschikt over een Geschiedkundig Museum. Het is te bezoeken in het stadhuis op de Markt en bevat naast wapens, kunstwerken, een verzameling foto's, kaarten, documenten en afbeeldingen uit de Eerste Wereldoorlog. Het rijke verleden van de stad, waarbij de abdij van Gravin Adela en het Koninklijk Gesticht een rol speelden, wordt er voorgesteld.

POPERINGE

Organisatie burgerlijke stand

De gegevens van de grafvergunningen zijn opgenomen in een Access-databank, maar deze zal binnenkort omgezet worden naar een programma van de firma Schaubroeck. Er zijn fiches gerangschikt alfabetisch op naam van de eerste die stierf. Voor elke begraafplaats is er een plan, maar geen enkel is up-to-date. Ze vormen een onvoldoende basis om een inventarisatie mee op te starten.

Toestand van de kerkhoven en begraafplaatsen

Poperinge beschikt over erg veel en erg waardevolle begraafplaatsen, waarvan een aantal terecht zijn opgenomen in een dorpsgezicht.

Er is het probleemgeval Abele: het dorp ligt half op Belgisch en half op Frans grondgebied. De Belgische inwoners van Abele worden begraven op Frans grondgebied, dus zouden er toch onderlinge afspraken horen te zijn in verband met het beheer.

Inventarisatie en onderzoek funerair erfgoed, archieven en heemkundigen

Het pilootproject van Poperinge werd uitgevoerd met Europese steun. Daarbij werd een basisinventaris opgemaakt van de oude stedelijke begraafplaats. Het was een samenwerking van vrijwilligers en een deskundige funerair erfgoed (zie verslag en draaiboek).

Gezien het pilootproject *Funerair erfgoed* zich in Poperinge situeert, is dit een onderwerp dat er sterk leeft. Poperinge wil nu de resultaten omzetten in beheer. Zo zal de databank gebruikt worden om terug te vinden welke graven hersteld moeten worden en de begraafplaats zal geïntegreerd worden in een erfgoedwandeling.

Zowel de gemeentelijke diensten als de vrijwilligers willen de opgedane expertise de komende jaren aanwenden om ook andere Poperingse begraafplaatsen te inventariseren. De stad Poperinge stelt voor om eerst de begraafplaatsen aan te pakken die beschermd zijn.

In Poperinge zijn alvast drie vrijwilligers beschikbaar die erg gemotiveerd zijn om aan te slag te gaan.

Het gemeentelijk archief is goed geordend en alle documenten zijn bereikbaar.

Voor alle duidelijkheid: voor Poperinge kan pas gestart worden na actualisatie van de plattegronden.

VLETEREN

Organisatie burgerlijke stand

Dany Titeca ontwierp een access-databank waarin de gegevens van de graven werden ingegeven. Deze databank werd gekoppeld aan de digitale plattegrond. Met een (gratis) programma werden een aantal velden online geplaatst (www.begraafplaatsenvleteren.be).

Toestand van de kerkhoven en begraafplaatsen

De drie kerkhoven zijn erg interessant. Woesten maakt deel uit van een beschermd dorpsgezicht.

Inventarisatie en onderzoek funerair erfgoed, archieven en heemkundigen

Het gemeentelijk archief is goed geordend en alle documenten zijn bereikbaar.

In het digitaal systeem werden ook funeraire elementen opgenomen die ingewerkt zijn in de kerkmuur of in het kerkinterieur te vinden zijn.

ZONNEBEKE

Organisatie burgerlijke stand

De administratieve gegevens van de concessies zijn ingevoerd in een databank, programma CEVI. Alle gegevens zijn ter beschikking vanaf 1920 (alle oudere gegevens zijn vernietigd in 1917, net zoals alle graven op het kerkhof). Voor elke begraafplaats zijn de graven aangeduid op een papieren plan. Er worden geen ontwerpen van de begraafplaats bewaard in het GAZ.

Toestand van de kerkhoven en begraafplaatsen

Bij de recente uitbreidingen van de begraafplaatsen werd een landschapsarchitect ingeschakeld om harmonie te creëren. De landschapsarchitect ging tewerk met respect voor het bestaande. Er is 30% crematie; op een totaal begrafenissen van 130 geeft dit een verhouding van 90/40 per jaar.

Inventarisatie en onderzoek funerair erfgoed, archieven en heemkundigen

De Werkgroep Funerair Erfgoed Zonnebeke heeft heel wat werk verricht. Concrete aanleiding was een lijst met graven waarvan de concessie verlopen was. Het ging om een 400tal graven op de vijf begraafplaatsen, waarvoor een bordje werd gezet met aanmaning tot verlenging. Ongeveer de helft van deze vergunningen werd verlengd, degene die overbleven werden beoordeeld door de werkgroep. Concreet was dit een samenwerking tussen de vrijwilligers Marnick Gunst en Evy Van de Voorde. Beiden hadden deelgenomen aan de reeks funeraire introductie in Poperinge van Epitaaf vzw door Anne-Mie Havermans. Zij overliepen de graven die op de lijst stonden van te verwijderen graven. Daarbij hanteerden ze een ingekorte versie van de veldwerkfiche van Epitaaf. Een vrijwilliger-fotografe nam foto's van de betrokken graftekens. Op basis van de gegevens die zo werden verzameld werden bepaalde graftekens weerhouden die niet afgebroken zouden worden, maar die in aanmerking zouden komen voor herbruik. Er werd gekeken naar ligging, uniciteit, kunsthistorische waarde en de materiële toestand. Wat niet in perfecte staat was, werd niet weerhouden. Voor elke begraafplaats moesten er evenveel graven weerhouden worden (om niemand achter te stellen). Een vijftigtal graftekens van de vijf begraafplaatsen werd aangeduid om te bewaren.

Er werd een systeem ingevoerd van herbruik, waarbij drie categorieën van prijs worden gehanteerd (A, B en C), afhankelijk van de ligging en de uitwerking van het grafteken. Aan het graf wordt met een bordje aangegeven dat deze graven te koop zijn. Kort na de invoering waren er al 7 graven verkocht. Van de 55 weerhouden concessies zijn de grafkelders leeggemaakt. Toen werd evenwel vastgesteld dat de kelders in slechte staat zijn. Momenteel zoekt men daarvoor een oplossing.

De graftekens die niet werden weerhouden zullen worden afgebroken. De niet weerhouden graftekens in Beselare zijn reeds verwijderd, de andere begraafplaatsen komen later aan bod. Naar ons oordeel is de selectie erg streng uitgevoerd; aan de toegang van Passendale zal een gehele rij ontruimd worden, graven die beeldbepalend zijn en nog in goede staat. Niet enkel daarom is een omvattendere inventaris noodzakelijk. In deze studie werden enkel de graven waarvan de termijn verlopen was behandeld. Hetzelfde probleem zal zich dus binnen enkele jaren opnieuw stellen.

Deze lijst met 55 graftekens is in feite een begin van de lijst zoals bedoeld in het decreet van 2004, van graftekens van lokaal-historisch belang (zie verder). Toch heeft de gemeente Zonnebeke slechts een achttal graftekens over 5 begraafplaatsen erkend als lokaal historisch erfgoed; 3 van een adellijke familie, 2 van pastoors, het collectief graf van de Passendaalse oorlogsslachtoffers, de crypte van Zonnebeke en het graf van de familie Pil te Zonnebeke.

Van grote betekenis voor het uitdragen van de waarde van het funerair erfgoed in de streek is de publicatie die verscheen naar aanleiding van deze eerste inventarisatie. Diverse funeraire aspecten komen er aan bod. Deze publicatie "Het gemeentelijk funerair erfgoed van Zonnebeke", gerealiseerd door Evy Van de Voorde en Marnick Gunst (oplage 900 ex), werd ruim verspreid in Zonnebeke en omgeving.

4. BEVINDINGEN EN AANBEVELINGEN

4.1. Wat moet er in orde worden gebracht

Plattegrond, vergunningsfiches, digitale databank

Om aan de slag te kunnen gaan heeft men minimaal nood aan een plattegrond die overeenkomt met de situatie ten velde.

Poperinge, dat al enige ervaring opbouwde in het omgaan met dit specifieke erfgoed, en dat meerdere waardevolle begraafplaatsen beheert, zal voor alle begraafplaatsen een accuraat plan moeten laten opmaken, alvorens daar gestart kan worden met een vervolg van het pilootproject.

Voor alle gemeenten, behalve Vleteren, geldt trouwens dat het opmaken van een actueel plan het inventariseren veel vlotter zal laten verlopen. Ook het beheer zal er baat bij hebben. Indien de gemeenten overwegen om hun begraafplaatsen te laten opmeten, om te zetten in GIS en te koppelen aan een databank met gegevens van vergunningen, is het raadzaam om te overleggen of de 7 gemeenten eventueel identieke of compatibele systemen zouden kunnen hanteren.

Momenteel gebruiken Ieper (enkel na 2002 en voor de stedelijke begraafplaats), Poperinge, Zonnebeke, Vleteren, Langemark-Poelkapelle en Mesen een databank.

Dan kan er afgewogen worden met welke funeraire databank zal gewerkt worden (Access of TERF, zie draaiboek) en hoe deze eventueel te koppelen aan een digitale plattegrond en een digitale vergunningsfiche.

AGIV en GRB-skeletoptie begraafplaatsenbeheer

AGIV of het Agentschap voor Geografische Informatie Vlaanderen (www.agiv.be) staat in voor de opmaak van GRB (Grootschalig Referentie Bestand). Zo wordt, gemeente per gemeente, het openbaar domein in beeld gebracht. Dit gaat concreet om straten met meubilair zoals lantaarns en grachten. Deze zaken kunnen online geconsulteerd worden en gebruikers kunnen er analyses op uitvoeren. Begraafplaatsen zijn te gedetailleerd om daarin te worden opgenomen, maar AGIV stelt wel een GRB-skelet voor begraafplaatsen ter beschikking. Deze verzameling technische bepalingen maakt het mogelijk dat landmeters in Vlaanderen onderling compatibele metingen uitvoeren. Als een gemeente in haar lastenboek opgeeft dat een landmeter dergelijk skeletbestek moet volgen (het is een kant en klaar type-bestek dat iedere opdrachtgever aan zijn contracten kan toevoegen) is uniformiteit gewaarborgd. Nog een voordeel is dat de gegevens die uitgewerkt zijn volgens dit skelet als vanzelf passen in het GRB van de betreffende gemeente. (De ingevoerde gegevens van de begraafplaats zijn niet online te zien voor een bezoeker.)

Zeker in een project waar 7 gemeenten samenwerken is uniformiteit en herkenbaarheid belangrijk. Mocht een gemeente beslissen om over te gaan naar het digitaliseren van de gegevens van haar begraafplaatsen, is het daarom aan te raden om tewerk te gaan volgens de bepalingen van het GRB-skelet.

Het GRB biedt de structuur om de topografie om te zetten, niet de software. Software (vb. GIS) is nodig om een koppeling te maken van een plaats, vb. van een grafteken, met een foto. Het GRB-skelet is software-onafhankelijk, de keuze staat dus vrij. Natuurlijk is het ook hier aan te raden dat de verschillende gemeenten dezelfde software zouden gebruiken.

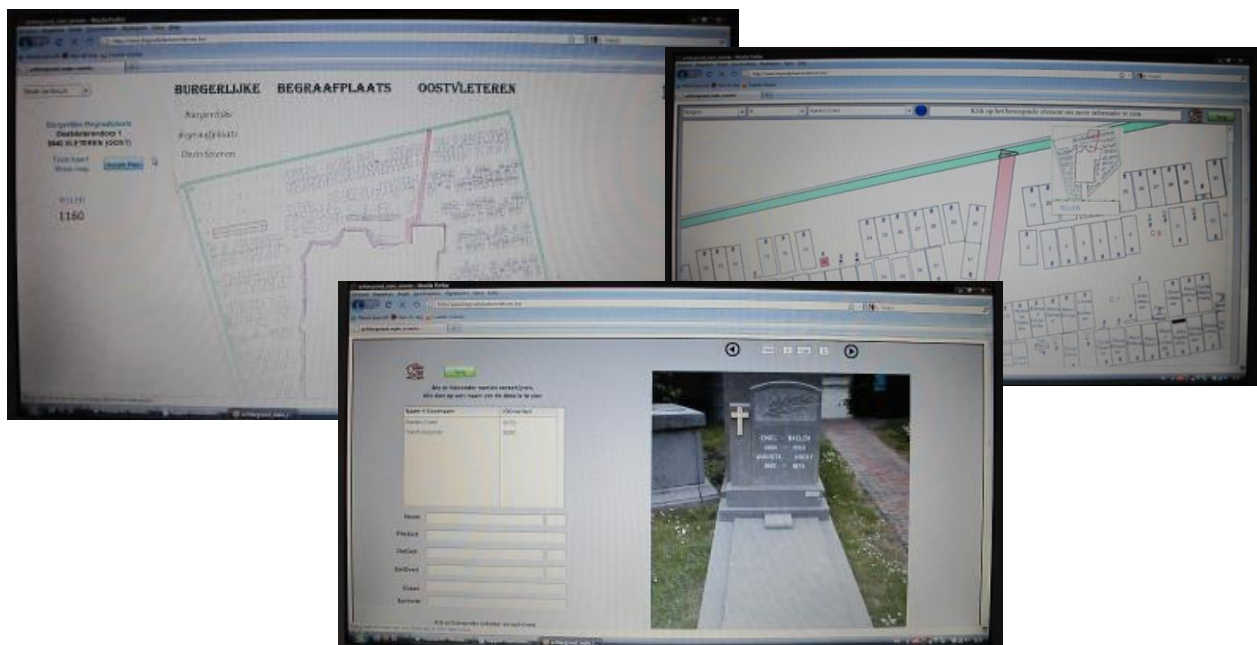
AGIV wil de bestekken voor de landmeters zeker nalezen. Voor het modereren van de besprekingen tussen de gemeenten over welke software van toepassing kan zijn zou het WGI gevraagd kunnen worden.

AGIV geeft heldere informatie, op haar website, per telefoon en er zijn geregeld infosessies voor de gemeentediensten. Alle info op: www.agiv.be.

Ter info: De digitale plannen van Vleteren zijn gemaakt in VISIO, dat is een tekenprogramma en is geen GIS of geografisch informatiesysteem (een informatiesysteem waarmee (ruimtelijke) gegevens of informatie over geografische objecten, zogeheten geo-informatie kan worden opgeslagen, beheerd, bewerkt, geanalyseerd, geïntegreerd en gepresenteerd).

Online presentatie

Indien gewenst kan een gedeelte van de verzamelde informatie online worden gezet, bij de databank van Versteende Getuigenissen (TERF) is dat voorzien. Er bestaan tal van manieren om andere databanken of documenten online te zetten, zie www.begraafplaatsenvleteren.be, in bijlage de opgave van het (gratis) programma waarvan Dany Titeca gebruikmaakte voor deze online databank.

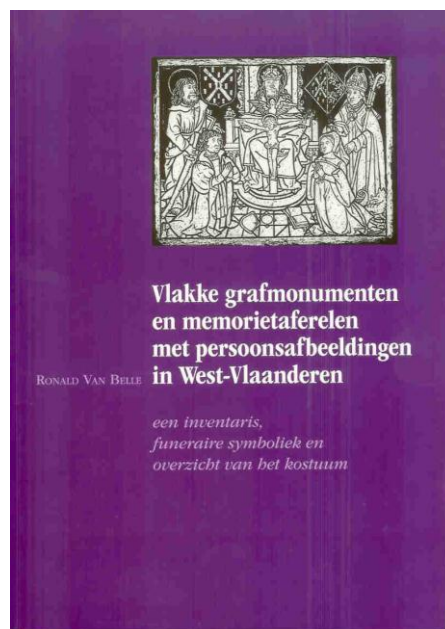
4.2. Welke begraafplaatsen komen eerst aan bod

Rangschikking wegens dringendheid

De inventarisatie van de talrijke waardevolle begraafplaatsen van de CO7-regio is essentieel voor een degelijk beheer. De nood aan inventarisatie wordt op een aantal plaatsen als dringend ervaren. Daarom maakten we een oplisting (zie bijlage) met de rangschikking van dringendheid wegens factoren als geplande ruimingen of inplantingen van nieuwe elementen als urnenvelden; Dranouter, De Klijte, de Ieperse stedelijke begraafplaats, Langemark en Bikschote. Een volgende kolom duidt waardevolle begraafplaatsen aan waarvoor een inventarisatie noodzakelijk is voor een degelijk beleid op lange termijn. De laatste kolom dient niet vergeten te worden, maar is minder dringend.

Opname funeraire elementen in kerken en op verlaten kerkhoven?

Bij het vooronderzoek bleek duidelijk de band van het funeraire met de kerk, vaak letterlijk door de vele nog bestaande kerkhoven. Zelfs de verlaten kerkhoven bevatten nog funeraire elementen, rondom, tegen de gevel of in de kerk zelf. Daarom wordt de vraag opgeworpen of de funeraire inventaris zich zou beperken tot de in gebruik zijnde begraafplaatsen of ook zou registreren welke funeraire elementen zich in de kerken bevinden en op de verlaten kerkhoven. Uit de praktijk blijkt namelijk dat dit erg kwetsbaar erfgoed is, waarmee soms onachtzaam wordt omgegaan. Voor een deel zou dan kunnen worden voortgebouwd op de impostante studie van Ronald van Belle¹¹, die baanbrekend werk verzette met zijn inventaris van grafmonumenten met persoonsafbeeldingen in West-Vlaanderen.

¹¹ R. VAN BELLE, *Vlakke grafmonumenten en memorietaferelen met persoonsafbeeldingen in West-Vlaanderen, een inventaris, funeraire symboliek en overzicht van het kostuum*, Brugge, 2006.

Reninge

“Deze onuitgegeven informatieve steekkaarten zijn interessant als toegang voor verder kunsthistorisch onderzoek naar funeraire expressievormen en als biografisch of genealogisch bronnenmateriaal. De teruggevonden en getranscribeerde opschriften bevatten heel wat exacte gegevens over personen, hun beroep of bezigheden en hun familierelaties. Sommige opschriften zijn ware pareltjes van funeraire poëzie.”¹²

Het funerair erfgoed in kerken is soms anders van opbouw en ouder dan op het kerkhof, maar het toont de band met het verre verleden en de gemeenschap.

Van september 1978 tot januari 1980 liep binnen de Provinciale Dienst voor Cultuur een BTK-project waarbij de grafzerken in alle West-Vlaamse kerken en kapellen van vóór 1830 en de belangrijkste grafmonumenten van na 1830 geïnteriseerd werden. Het resultaat bestaat uit honderden steekkaarten. Deze steekkaarten zijn raadpleegbaar in het Provinciaal Archiefgebouw te Brugge. Per aangetroffen monument werden telkens in handschrift geregistreerd:

- gemeentenaam, naam van de kerk en locatie van het monument
- naam en overlijdensdatum van de overledene
- de materiaalsoort, de afmetingen en de uiterlijke beschrijving (soms met een schets) van het monument
- de inscripties (die letterlijk overgeschreven werden)

¹² 'Onbekend maakt onbemind. Inventaris van de grafmonumenten in West-Vlaamse kerken', in Archiefbrief Provincie West-Vlaanderen' jg. 7 (2006) nr. 1, pg. 4.

4.3. Opvatting onderzoek, inventarisatie en vrijwilligers

Funeraire inventarisatie is een basisstudie van de begraafplaats in al haar facetten.

Het funerair project heeft als bedoeling inzicht te brengen, zodat blijkt waar de kracht ligt van de begraafplaats. Elke begraafplaats wordt als een geheel aanschouwd, want een grafteken kan betekenis ontvangen door de context. (Daarom is het oproepen van vrijwilligers om met lijstjes in de hand te ontruimen graven af te lopen niet echt constructief. De vrijwilligers kunnen bovendien overvraagd worden, om lukraak van de ene gemeente naar de andere te lopen en dan moet bovendien na enkele jaren voor diezelfde begraafplaats opnieuw rondgegaan worden met een nieuwe lijst.)

Vooraf in Ieper was te horen dat een project met vrijwilligers voor hen enkel kon met een duidelijk doel voor ogen en vooral met een heldere coördinatie.

Opdat het project voldoende draagkracht zou krijgen en de resultaten zullen worden meegenomen in het beheer, is het belangrijk dat zowel de diensten burgerzaken, cultuur, groen en techniek het project ondersteunen.

Het funerair project bestaat uit een:

- kortlopende inventarisatie (**Fase A**)

De basis is de lokalisatie en grondige identificatie van het grafteken. Daartoe worden diverse foto's genomen per graf, worden de epigrafie en de uiterlijke kenmerken genoteerd. Dit wordt gekoppeld aan een basisonderzoek in het archief naar het ontstaan van de begraafplaats en gegevens over een aantal graftekens en families. Vanuit deze informatie verzameld vanuit het graf, kan begonnen worden aan een langlopend biografisch en archivalisch onderzoek.

- langlopend aanvullend onderzoek (**Fase B**)

Langlopend onderzoek: omdat de eerste periode te kort is om een diepgaand onderzoek naar al deze graven uit te voeren, kan dit nog doorlopen, liefst met betrokkenheid van de lokale bevolking. Verbanden die door de kortlopende inventarisatie zijn blootgelegd, kunnen verder worden onderzocht. Dergelijk onderzoek is nooit afgesloten.

Tijdens het langlopend onderzoek kan zeker blijken dat bepaalde graven ondergewaardeerd werden in fase A. Bepaalde graven kunnen in deze fase zeker nog toegevoegd worden.

Fase A kan gebeuren door een team, dat niet perse van de wijk is, die werken aan een gestadig tempo, dat min of meer binnen een vooropgestelde periode kan afgewerkt worden. Daar dit toch vrij intensief werk is, zouden (een deel van) deze vrijwilligers een vrijwilligersvergoeding kunnen krijgen. Zij kunnen hun expertise (fotograferen, noteren van epigrafie,...) telkens op de diverse begraafplaatsen hanteren. Voor Fase B wordt bij voorkeur beroep gedaan op mensen van de wijk/gemeente.

Kans van slagen voor de CO7regio

Bij de administratie heerst het inzicht dat een inventarisatie gewenst is en dat dit best gebeurt door een deskundige. Deze kan steun krijgen van vrijwilligers, op voorwaarde dat er een kader wordt gecreëerd waardoor de taken op een gecoördineerde manier worden uitgevoerd en er een werkbaar resultaat wordt bekomen.

Het betrekken van vrijwilligers bij dergelijk project kan op uiteenlopende manieren gebeuren. In de zeven gemeenten wordt er al sterk gewerkt rond het culturele leven en bestaat er een sterk aanvoelen voor de culturele geschiedenis. Met een inleidende reeks lezingen/rondleidingen kan de aandacht getrokken worden van vrijwilligers. Vooral het persoonlijk aanspreken van mensen die interesse zouden kunnen hebben, blijkt een succesvolle aanpak. Vrijwilligers hoeven niet gebonden te zijn aan hun dorp, de expertise kan ook verdergezet worden op andere begraafplaatsen.

Uit ondervinding blijkt dat voor het nemen van bruikbare foto's inzicht in het doel van het project nodig is. Frederik Sohier, fotograaf van het pilotproject in Poperinge, is bereid om de begraafplaatsen te fotograferen en de foto's te benoemen.

De vrijwilligers van het pilotproject Poperinge willen hun expertise verder gebruiken, te beginnen met de begraafplaatsen van Poperinge (en daar zijn er nog heel wat interessante) en daarna eventueel ook in de andere gemeenten van CO7.

Het project zou aangevuld worden met filmopnames, van steenhouwers en van nabestaanden. Zo legden we tijdens het pilotproject contacten met een beeldhouwer die gedreven kan uitzetten en tonen hoe een steenhouwer tewerk ging, en waarin een witsteenkapper verschilt van een marmerwerker.

Mesen, stedelijke begraafplaats

4.4. Onderzoek als basis voor beheer

Het onderzoek brengt informatie aan die gebruikt kan worden door diverse diensten. De waardevolle zones van een begraafplaats worden ingekleurd zodat visueel wordt waar bijvoorbeeld de inplanting van nieuwe begraafvormen, zoals een urnenveld, het best zou passen. Dergelijke beslissing kadert best in een planning op lange termijn. Daarbij horen bijvoorbeeld maatregelen tegen bodemerosie of plannen voor het doortrekken van mettertijd doorbroken hagen.

Ook op het niveau van het grafteken zelf levert de databank de nodige informatie. De access-databank kan een rapport leveren dat de waardering van een grafteken koppelt aan de materiële toestand en eventueel uit te voeren werken. Dit biedt dus een overzicht op wat er hersteld, gerenoveerd of gerestaureerd dient te worden, dan wel in de toestand gelaten kan worden waarin het zich bevindt.

Voor specifieke adviezen in het omgaan met het groenaspect en de diverse materialen kunnen een aantal partners worden aangesproken.

Monumentenwacht en KIK

Het grafteken van de familie Mazeman de Couthove (Proven) is samengesteld uit diverse materialen die elk een eigen aanpak vergen; hout, arduin, marmer en ijzer, opgesteld tegen de bakstenen kerkmuur. Bij deze complexe opstelling is duidelijk dat professioneel advies gewenst is bij het behandelen van het grafteken.

Proven, grafteken van de familie Mazeman de Couthove, eigenaars van de heerlijkheid Couthove en na de Franse Revolutie burgemeesters van Proven

Toch is het ook voor het omgaan met minder complexe graftekens nuttig om advies in te winnen en om uit te maken welke interventies kunnen gebeuren door de gemeentediensten, bepaalde aannemers of specifieke deskundigen. Hiervoor kan beroep worden gedaan op Monumentenwacht¹³ of erkende restaurateurs. Mogelijk kunnen ook onderzoekers van het KIK¹⁴ betrokken worden. Daar

¹³ www.west-vlaanderen.be/genieten/Cultuur/erfgoed/monumenten/monumentenwacht/Pages/voorwoord.aspx

¹⁴ <http://www.kikirpa.be/NL/9/33/Over+KIK.htmz>

bestudeert een onderzoeker een methode om het roesten van ijzer te neutraliseren (vb. bruikbaar bij betonnen kruisen).

Proven, onbeholpen uitvoering van het voegen en plamuren

Watou

Regionaal Landschap West-Vlaamse Heuvels vzw of RLWH

Regionaal Landschap West-Vlaamse Heuvels vzw (RLWH) vestigt de aandacht op landschapselementen, zoals speciale haagvormen. Het “hageleden”, een techniek om doornhagen zodanig te vlechten dat ze een ondoordringbare omheining vormen, werd ook toegepast omheen kerkhoven.¹⁵ In de streek van de West-Vlaamse Heuvels is de plakhaag nog te vinden, maar de kruishaag is nog weinig gekend. Op een foto van vóór WOI is een kruishaag te zien rondom het kerkhof van Nieuwkerke, in combinatie met knotlindes. De kruishaag is erg decoratief, maar arbeidsintensief en werd daarom enkel rond kerkhoven en tuinen uitgevoerd. Het exemplaar uit Nieuwkerke wordt door de regelmatigheid van de ruiten en het bijna waterpas leggen van de

bovenkant als het werk van een ware vakman aanzien. In 1916 zijn de kerk, het kerkhof, de kruishaag en de knotlindes kapotgeschoten. De huidige ligusterhaag werd aangeplant bij de heropbouw. Vandaag probeert het RLWH de techniek nieuw leven in te blazen, maar voorlopig lukt het nog niet om de kwaliteit van toen te benaderen.

Nieuwkerke voor 1916, afb. Landschapskrant september 2010.

Bij het beoordelen van de structuur en de “groene inrichting” van de begraafplaats, kan samenwerking met RLWH onverwachte inzichten opleveren.

¹⁵ http://www.rlwh.be/CLIENTS/RLWH/Documenten/2010-8-25-%2816218%29_Landschapskrant%20september%202010.pdf

RLWH is te bereiken: 057/230850 - fax: 057/230851 e-mail: info@rlwh.be - www.rlwh.be

4.5. Steun bij een toekomstig beleid en ontsluiting

Steun van de Vlaamse overheid

Er wordt een onderhoudspremie uitgekeerd voor een grafteken/kerkhof als onderdeel van een beschermd dorps- of stadsgezicht: 40% van maximum 30.000 euro aan werken op voorwaarde dat er een herwaarderingsplan is opgemaakt en goedgekeurd door de minister.

Steun van de provincie West-Vlaanderen

Particulieren komen binnen het erfgoedreglement niet in aanmerking voor subsidie, gemeentebesturen (of andere organisaties met rechtspersoonlijkheid zoals vzw's) wel.

- Het erfgoedreglement voorziet niet in subsidies voor de restauratie, het onderhoud of de renovatie van onroerend erfgoed. Binnen de investeringssubsidie is dit zeker uitgesloten.

- Binnen de *projectsubsidie* is er een kleine opening, zie art. 22 §4 die een mogelijkheid laat indien er een publieksontsluiting is. De subsidie bedraagt max. 50%. Indien het erfgoed wordt geduid voor een publiek (via een boekje of duiding ter plaatse), worden soms restauratiekosten mee opgenomen. Dit is eenmalig, want voor een enkel project.

Peterschap en herbruik

De lijst van graftekens van lokaal-historisch belang (decreet 2004) bevat zowel graftekens die onder het beheer van de familie vallen, als graven die in bezit van de gemeente zijn gekomen. Die laatste kunnen in herbruik of peterschap gegeven worden.

- Peterschap:

Verenigingen of individuen kunnen beslissen een verlopen vergunning over te nemen en het grafteken te onderhouden. Voor een vergunning van 50 jaar dient voor verlenging doorgaans enkel zegelrecht betaald te worden. Een aantal gemeenten treffen een speciale regeling. In Antwerpen kunnen organisaties, personen of groepen het peterschap over een grafmonument verwerven en ze verbinden zich ertoe in ruil het grafmonument te restaureren én te onderhouden. De stad Antwerpen blijft eigenaar van het monument en het is niet mogelijk om er stoffelijke overschotten in te begraven. De termijn voor peterschap geschiedt in onderling overleg. Men kan zijn peterschap bekendmaken door een standaardplakkaatje te laten bevestigen (kostprijs € 50).

- Herbruik

Een verlopen of teruggenomen vergunning kan opnieuw worden aangekocht, mét het grafteken. Dit werd in Zonnebeke met succes gelanceerd. In bijlage een aantal voorbeelden van hoe een aantal gemeenten dit concreet uitwerkten. Herbruik kan niet voor alle graftekens worden toegekend. Zeker voor bepaalde personaliteiten (vb. Peter Benoit) is dat niet gepast.

Oprichten lapidarium

Als er toch graven dienen te verdwijnen kunnen graftekens of grafgiften hier bewaard worden. Eventueel kunnen elementen ervan herbruikt worden bij herstelling van nog bestaande graven.

Aanbevelingen inzake onderhoud aan het publiek

Naar aanleiding van de herbestemming van grafmonumenten gaf de stad Antwerpen een folder uit met onderhoudstips: hoe onderhoud je een grafmonument op een duurzame manier (zie bijlage).¹⁶ Dergelijke informatie kan verspreid worden in folders, in gemeentebladen net voor Allerheiligen, of aangeplakt op infoborden bij de begraafplaatsen. Op die manier kunnen goedbedoelde, maar schadelijke handelingen vermeden worden. Velen weten niet dat “javel” op lange termijn schade toebrengt aan natuursteen of dat het groene patina aan het brons een meerwaarde geeft.

Poperinge, oude stedelijke begraafplaats

Poetsploegen door vrijwilligers en PWA

Op sommige plaatsen zijn vrijwilligers actief om graven op te poetsen vb. door leden van vzw Grafzerkje. Hierbij dient men wel na te gaan wat de rechten en plichten zijn van de vrijwilligers (werklozen kunnen aanzien worden als werkende en hun steun verliezen). Vrijwilligers mogen geen ongeoorloofde concurrentie worden van ondernemers.

In Herk-De-Stad en Ninove kan in het najaar het plaatselijk Werkgelegenheidsagentschap (PWA) worden ingeschakeld om een grafsteen te laten poetsen.

¹⁶ Folder samengesteld door Funeraire cel: 03/740 36 45, funeraire.cel@stad.antwerpen.be met advies van Monumentenwacht Vlaanderen.

Ontsluiting

Met de vergaarde kennis kunnen erfgoedwandelingen en lezingen worden ingericht. Jeugdbewegingen, scholen of verenigingen kunnen worden aangesproken voor een zoektocht, een dag poetsen en bebloemen. De uitgave van een boek, gids of wandelbrochure kan info verstrekken. Panelen op de begraafplaats of een website kunnen achtergrondinformatie medelen en interactie opwekken.

Europese Week van de Begraafplaatsen

Door deel te nemen aan de jaarlijkse Europese Week van de Begraafplaatsen richt de gemeente de aandacht op de prachtige erfenis van haar begraafplaatsen. Tijdens deze week worden vooral rondleidingen georganiseerd, maar ook lokale initiatieven rond het funerair erfgoed worden belicht. Dit jaar loopt de Week van de Begraafplaatsen van zaterdag 28 mei tot en met zondag 5 juni 2011. De activiteiten zullen door Epitaaf vzw en door vzw Grafzerkje worden bekend gemaakt in de pers en op hun website www.grafzerkje.be www.epitaaf.org.

Oostvleteren

BESLUIT

De begraafplaatsen van de regio CO7 vertonen een gevarieerd beeld en zijn waardevol. Deze waarde is voor een aantal van hen vertaald in een bescherming door de Vlaamse overheid, als onderdeel van een dorpsgezicht.

Het gaat in deze regio vooral om kerkhoven, 29 tegenover 17 begraafplaatsen. Het valt te overwegen om ook de funeraire elementen in kerken en op verlaten kerkhoven op te nemen in een eventuele funeraire inventaris.

Een inventarisatieproject zal de waarde van de begraafplaatsen in kaart brengen en hanteerbaar maken voor het beleid.

Veldwerk zal de typische kenmerken van de graftekens van de CO7-regio naar voren brengen. Archiefstudie kan het veldwerk ondersteunen. Vooral de gemeentearchieven bevatten uiteenlopende informatie die zowel nuttig is voor het achterhalen van de geschiedenis van de begraafplaatsen als voor individuele graftekens. Het funerair onderzoek zal bijdragen tot het inzicht in de groei van de begraafplaatsen, waardoor de oorspronkelijke structuren kunnen worden versterkt of de groenaanleg gereconstrueerd. Daarbij kunnen partners als Monumentenwacht, RLWH of KIK worden aangesproken.

Voor een aantal gemeenten is door heemkundigen, veelal zijdelings, enige informatie over het funeraire verzameld. Het pilootproject in Poperinge was het eerste project waar op structurele wijze en op een gestandaardiseerde manier de begraafplaats werd geïnventariseerd, met vrijwilligers onder leiding van een deskundige. De vrijwilligers van Poperinge willen hun werk graag verder zetten, voor de andere gemeenten kunnen nieuwe vrijwilligers worden aangetrokken. Dergelijk project heeft enkel kans op slagen met een duidelijk geformuleerd doel voor ogen, onder coördinatie van een deskundige ter zake (zie Draaiboek).

Een aantal begraafplaatsen heeft dringend nood aan een inventarisatie wegens een aangekondigde ruiming of inplanting van nieuwe elementen; Dranouter, De Klijte, de stedelijke begraafplaats van Ieper, Langemark en Bikschote. Voor tientallen andere begraafplaatsen is het omwille van het beheer ook raadzaam om binnen redelijke termijn te starten met dergelijk project.

In principe kan er direct aan de slag gegaan worden. Voor Poperinge kan dit pas na actualisatie van de plattegronden. Het is aangewezen om dit ook voor de andere begraafplaatsen te laten uitvoeren.

Optimaal zou zijn indien de gemeenten die zouden deelnemen aan het project vooraf zouden overleggen welke digitale instrumenten zouden kunnen worden ingeschakeld om de informatie te beheren. Uniformiteit bevordert de werkzaamheid en het overzicht, voor de onderzoekers en de beheerders.

Overzicht van de dringend te inventariseren begraafplaatsen van de CO7-regio

gemeente	noodz wegens ruimen	noodz wegens waarde	noodzakelijk wegens beheer	ontruimd kerkhof
Heuvelland			Westouter (begraafplaats)	
Heuvelland	De Klijte			
Heuvelland	Dranouter			
Heuvelland		Kemmel (kerkhof)		
Heuvelland		Loker		
Heuvelland		Nieuwkerke (kerkhof)		
Heuvelland		Westouter (kerkhof)		
Heuvelland		Wijtschate		
Heuvelland			Wulvergem	
Heuvelland			Nieuwkerke	
Heuvelland			Kemmel (begraafplaats)	
Heuvelland				De Klijte
Ieper			Hollebeke	
Ieper	Ieper stedelijke			
Ieper				Vlamertinge
Ieper		Boezinge		
Ieper			Brielen	
Ieper			Elverdinge	
Ieper				Hollebeke
Ieper			Sint-Jan	
Ieper		Vlamertinge		
Ieper		Voormezele		
Ieper				
Ieper		Zuidschote		
Ieper		Dikkebus		
Langemark-Poelkapelle	Bikschote			
Langemark-Poelkapelle			Poelkapelle	
Langemark-Poelkapelle				Sint-Juliaan
Langemark-Poelkapelle				Madonna
Langemark-Poelkapelle	Langemark			

gemeente	inv noodz wegens	inv erg noodz wegens	noodzakelijk wegens beheer ontruimd kerkhof
Mesen		Mesen	
Poperinge			Sint-Jan Ter Biezen
Poperinge		Reningelst	
Poperinge		Roesbrugge	
Poperinge		Watou	
Poperinge			Sint-Jan Ter Biezen
Poperinge		Haringe	
Poperinge		Krombeke	
Poperinge			Poperinge stedelijke
Poperinge		Abele	
Poperinge			
Poperinge		Proven	
Vleteren		Woesten	
Vleteren		Westvleteren	
Vleteren		Oostvleteren	
Zonnebeke		Geluveld	
Zonnebeke	Passendale		
Zonnebeke	Zandvoorde		
Zonnebeke	Zonnebeke		
Zonnebeke			Beselare

DEEL 3

VERSTEENDE GETUIGENISSEN: DE GRENS VOORBIJ

In 2008 diende projectvereniging TERF een intentienota voor een cultureel-erfgoedconvenant in. De gemeentes Hooglede, Ingelmunster, Izegem, Lichtervelde, Moorslede, Roeselare en Staden lanceerden funerair erfgoed als een van de vijf inhoudelijke beleidslijnen.

De erfgoedcel bracht een werkgroep bijeen, startte een traject en werd geconfronteerd met grenzen... Maar die zijn niet onoverkomelijk, zo blijkt bij de lancering van de website [cursief]Versteende Getuigenissen[einde cursief]. Gemeentegrenzen, de grens tussen cultureel en onroerend erfgoed, de grens tussen administratie en publieksontsluiting, de grens tussen professionelen en vrijwilligers, met goede afstemming en coördinatie kunnen ze allemaal doorbroken worden, zo blijkt. Meer zelfs, het gaf dit project nog extra kracht.

Met Versteende Getuigenissen wil TERF de graven met een cultuur-historische of monumentale waarde op de begraafplaatsen van Hooglede, Ingelmunster, Izegem, Lichtervelde, Moorslede, Roeselare en Staden via een website voor het publiek ontsluiten. Vanaf nu kunnen geïnteresseerden op de gelijknamige website informatie vinden over graven die lokaal of bovenlokaal belangrijk zijn omwille van het monument zelf of omwille van de persoon die

erin begraven ligt. De informatie is beschikbaar via een geoloket. Zo is de website een omvangrijk naslagwerk over de geschiedenis van de lokale gemeenschap aan het worden. Het is dé manier om de lokale bevolking dichterbij haar eigen verleden en erfgoed te brengen. Het project is dan ook zo veel meer dan een project over funerair erfgoed.

Administratief beheer versus erfgoedproject

Sommige administratieve diensten hoorden het in Keulen donderen toen het idee werd voorgesteld. Van bij aanvang werd beslist om er, naast de dienst Cultuur, ook de diensten Bevolking, Burgerlijke Stand, Begraafplaatsen en Informatica en de GIS-cel bij te betrekken. Het was daarom nodig hun wensen en behoeften in het project in te passen.

Geo-It ontwikkelde een databank die gegevens uit de verschillende begraafplaatsbeheersystemen kan importeren en aan een digitale kaart in een geoloket kan koppelen. In deze databank kan dan extra erfgoedgerelateerde informatie worden toegevoegd. Hiervoor is het noodzakelijk dat de lokale databank begraafplaatsbeheer helemaal in orde is en dat er een digitale kaart van de begraafplaats beschikbaar is. Dit betekent uiteraard een extra inspanning voor de verschillende gemeentelijke diensten. Maar omgekeerd biedt het systeem ook de mogelijkheid om op de eigen gemeentelijke website een geoloket te installeren waarop burgers de exacte locatie van een bepaald graf kunnen zoeken.

Lokaal beleid versus regionale afstemming

Het decreet van 2004 op de begraafplaatsen verplicht de Vlaamse gemeenten een lijst op te maken van graven met een historische, artistieke, volkskundige of sociaal-culturele waarde die niet beschermd zijn als monument. Als de concessie verlopen is, moet de gemeente deze graven verzorgen. Omdat de situatie in elke gemeente anders is en de gemeentes ook sterk in grootte verschillen, stelde TERF hier geen algemene regels voor op. In samenspraak met ambtenaren uit de verschillende gemeentes stelde TERF wel een beleidsnota op waarin een gemeenschappelijke categorie-indeling werd afgesproken. Daarnaast bevat de nota ook aanbevelingen op basis waarvan men graven in de verschillende categorieën kan indelen. De uiteindelijke opmaak van de lijst van graven van lokaal belang blijft echter een taak voor het lokale beleid. Deze beleidskeuze is een essentiële stap in het hele project. Het is belangrijk dat er een eenduidige boodschap wordt verspreid, met andere woorden dat graven die op de website komen ook binnen de gemeente als waardevol worden gezien. Of omgekeerd natuurlijk.

Onroerend maar toch cultureel erfgoed

De situatie in Vlaanderen is heel specifiek. Cultureel erfgoed is gemeenschapsmaterie, terwijl onroerend erfgoed gewestmaterie is. TERF ontvangt momenteel enkel subsidies binnen het cultureel-erfgoeddecreet; projecten die met die middelen gefinancierd worden, moeten dus over ons cultureel erfgoed gaan. Een situatie die niet altijd gemakkelijk uit te leggen is, zeker niet op lokaal niveau. Binnen het convenant dat TERF afsloot was er dan wel ruimte voor funerair erfgoed, de achterliggende boodschap bleef toch steeds dat het cultureel erfgoed centraal moest blijven staan. Logisch, maar niet altijd evident. Het project blijft dan ook een grensgeval, maar wel een dat aantoont dat de link tussen cultureel erfgoed en onroerend erfgoed een grote meerwaarde kan hebben. De integrale benadering zorgt ervoor dat de lokale begraafplaats als een geschiedenisboek gelezen kan worden, met aandacht voor de kleine verhalen. Bovendien is er in de databank ook veel aandacht voor het zwerfgoed dat hierover aanwezig is: bidprentjes, foto's en verhalen. Alles vindt een plaats in de databank. Ook bleek het op het vlak van expertise-uitwisseling nuttig om eens over het muurtje te kijken. Het Forum voor Erfgoedverenigingen vzw en de vzw Epitaaf bleken een interessante en zelfs essentiële partner voor het project.

Vrijwilligers versus professionelen

De website Versteende Getuigenissen bestaat enkel dankzij de inzet van een legertje mensen. Zoals al gezegd werkten heel veel lokale ambtenaren achter de schermen mee aan het project. Maar laten we ook de vele vrijwilligers niet uit het oog verliezen. De oproep voor vrijwilligers was een groot succes, er ontstond een nieuwe erfgoedgemeenschap. Deze vrijwilligers zorgen voor de inventarisatie van de graven. Hierbij waren een goede communicatie en begeleiding essentieel. Veel van deze vrijwilligers zetten hun eerste stappen in dit veld, zodat opleiding en opvolging uiterst belangrijk is. Bovendien is goede communicatie tussen beleid, vrijwilligers en ambtenaren van belang. De afstand tussen de verwachtingen van vrijwilligers en de mogelijkheden van het lokale bestuur is dikwijls heel groot. De financiële gevolgen leiden er immers toe dat een lokaal bestuur veel strikter is en moet zijn in de keuze van graven die het waardevol vindt. Voor een geëngageerde vrijwilliger kan dat echter snel onvoldoende lijken en demotiverend werken. Ambtenaren en de medewerkers van de erfgoedcel moeten zich heel bewust blijven van hun rol als bemiddelaar.

Het project Versteende Getuigenissen toont aan dat zelfs de meest onoverbrugbaar lijkende grenzen niet onoverkomelijk hoeven te zijn. Essentieel hierbij is de aanwezigheid van geëngageerde medewerkers en het voeren van goede communicatie. Op geregelde tijdstippen werd een stand van zaken voorgelegd in de verschillende colleges van burgemeester en schepenen. De erfgoedcel is de spin in het web die op geregelde tijdstippen ambtenaren van verschillende diensten rond de tafel bracht. Kim Van Belleghem is inhoudelijk stafmedewerker Erfgoedcel TERF

<http://versteendegetuigenissen.erfgoedcelterf.be>, www.erfgoedcelterf.be

Door de integrale benadering kan de lokale begraafplaats als een geschiedenisboek gelezen worden, met aandacht voor de kleine verhalen.

Een lokaal bestuur moet vanwege de financiële gevolgen veel strikter zijn in de keuze van graven die het waardevol vindt. Voor een geëngageerde vrijwilliger kan dat onvoldoende lijken en demotiverend werken.

[auteur]Kim Van Belleghem